

Prosper Cuypers en zijn liefhebberijen

door

JAC. VERHAGEN

Antonius Casparus Ferdinandus Prosperus Cuypers werd op 6 mei 1803 in Den Haag geboren als derde zoon van Petrus Josephus Cuypers (1763-1844) en Maria Elizabeth Theresia van Mattemburgh (1773-1850).¹ Beiden waren afkomstig uit West-Brabant. Petrus Cuypers vervulde belangrijke functies tijdens de Bataafsche Republiek, onder koning Lodewijk Napoleon en onder koning Willem I. Van 1818 tot 1836 was hij burgemeester van Bergen op Zoom.

De voornamen van Prosper Cuypers komen ook in andere volgorden voor, terwijl in enkele stukken de naam Pierre of Petrus wordt opgegeven in plaats van Ferdinandus. In 1830 huwde hij met Anna Maria Carolina van Velthoven (1805-1887), dochter van Andreas Arnoldus van Velthoven, drossaard van de Baronie van Cranendonk en van Maria Theresia Barbara, barones van Pallandt. Het paar kreeg zeven kinderen waarvan er drie op jonge leeftijd stierven.

Onder historici is Prosper het best bekend als Cuypers van Velthoven. We treffen deze naam, waarvoor geen officiële bekrachtiging is gevonden, voor het eerst aan in de adressering van een aan hem gerichte brief uit 1842. Pas na 1855 gebruikt Cuypers zelf geregeld de dubbele naam.²

Prosper Cuypers heeft zijn jeugd jaren waarschijnlijk grotendeels doorgebracht in Bergen op Zoom, waar de familie zich in 1812 definitief had gevestigd. Het is niet bekend wat voor opleiding hij heeft genoten. Bij zijn persoonlijke papieren bevinden zich zes re $\u00e7$ u's, gedateerd tussen 1818 en 1821, voor gevolgde (privaat)colleges te Leuven.³ Ze betreffen vier colleges in de rechten, een over de politieke geschiedenis van Europa en als laatste een cursus 'sur l'Eloquence Hollandaise'. De betalingen zijn verricht door Cuypers sr. Daar de naam van de student niet op de re $\u00e7$ u's wordt vermeld, is het niet uitgesloten dat ze betrekking hebben op Prosper in 1833 overleden oudste broer Eduard, die van 1817 tot 1822 in Leuven heeft gestudeerd. Wat dit laatste minder waarschijnlijk maakt, is dat in de collectie van Prosper Cuypers verder geen privé-bescheiden van Eduard of zijn twee andere broers aanwezig zijn.⁴

In december 1826 werd Prosper Cuypers benoemd tot 'Surnumerair der Directe Belastingen, In- en Uitgaande Regten en Accijnzen in de Provincie Noord-Brabant'. Op 26 januari 1827 legde hij de eed af in handen van de gouverneur der provincie. In december 1830 werd hij belast met de voorlopige waarneming der kantoren te Valkenswaard en Bergeijk gedurende de afwezigheid van de ontvanger,

Prosper Cuypers ca. 1850.

wiens kantoor door een gewapende bende was overvallen. Op 31 januari 1831 werd Cuypers in de provisionele waarneming van de kantoren te Valkenswaard en Bergeijk bevestigd tot aan de definitieve vervulling. Precies zes weken later kreeg hij op zijn verzoek eervol ontslag.

Vermoedelijk had het neerleggen van zijn ambt te maken met de vervulling van zijn militaire dienstplicht tijdens de Belgische Opstand. Het enige dat we weten is dat Petrus Cuypers – zoals Prosper in de betreffende stukken wordt genoemd – 2de luitenant der Schutterij te Alkmaar was en op 25 oktober 1831 werd benoemd tot 2de luitenant bij de Mobiele Noord-Brabandsche Schutterij met de opdracht zich naar Naarden te begeven.⁵ Over zijn verblijf in Alkmaar en over de periode dat hij in militaire dienst is geweest, is verder niets bekend.

Bij zijn huwelijk op 30 augustus 1830 te Eindhoven waren de wederzijdse ouders niet aanwezig; de ouders van de bruid hadden bij notariële akte toestemming gegeven, de ouders van Prosper weigerden de door de wet vereiste goedkeuring te verlenen. Naar de reden hiervan kunnen we slechts gissen.

Na zijn 'voldoening aan de militie' vestigde Cuypers zich in 1833 te Ginneken bij Breda, misschien met de gedachte dat zijn verblijf aldaar slechts van korte duur zou zijn want nog in de tijd dat hij bij de belastingdienst werkte, had hij een verzoek aan de koning gericht om als ambtenaar naar Java te worden uitgezonden. Tot twee-

maal toe werd hij nu gemaand de vereiste bescheiden op te sturen. Ofschoon dat volgens de laatste brief, gedateerd 3 juli 1833, met de meeste spoed diende te gebeuren, heeft hij pas ruim een maand later, op 8 augustus, gereageerd.⁶ De inhoud van zijn schrijven is niet bekend. Mogelijk heeft hij op de genoemde datum de gevraagde stukken verzonden en is zijn verzoek afgewezen, het kan ook zijn dat hij van zijn voornemen heeft afgezien.

Prosper Cuypers had een rusteloze natuur, zoals in zijn verder leven herhaaldelijk blijkt. Toch rijst de vraag of zijn verzoek om naar Java te worden uitgezonden geheel en al eigen initiatief is geweest. Het is niet uit te sluiten dat zijn ouders hierop hebben aangedrongen. Ook hun weigering toestemming te geven voor zijn huwelijk en hun afwezigheid bij de voltrekking ervan zouden erop kunnen wijzen dat er dingen zijn voorgevallen die het voor de familie wenselijk maakten dat hij voor geruime tijd uit het land zou verdwijnen.

Prosper Cuypers had geen betaalde functie meer en hij was blijkbaar ook niet van plan er een te zoeken. In de adressering van aan hem gerichte brieven is hij 'rentenier' of 'eigenaar'. Cuypers sr. kocht in 1834 voor zijn zoon een ruime woning met grote tuin in het dorp Ginneken. Prosper heeft hier met zijn gezin tot 1848 gewoond. Het huis werd zijn eigendom toen hem in 1847 zijn vaderlijk erfdeel toeviel.

Brekelmans schrijft dat de financiële positie van Prosper Cuypers tussen 1834 en 1848 niet florissant kan zijn geweest en dat het gezin vermoedelijk leefde van een toelage van vader Cuypers.⁷ Hij voegt er echter aan toe dat Cuypers toch vrij hoog aangeslagen werd voor de gemeentelijke belastingen. Uit talrijke brieven en rekeningen blijkt dan ook dat hij zich, ook voordat hij in 1847 een vermogend man werd, op financieel gebied veel kon permitteren: hij kocht archiefstukken, boeken, munten en oudheidkundige voorwerpen, maakte lange reizen in binnen- en buitenland en verbleef - waarschijnlijk voor zijn gezondheid - soms enige tijd in Aken. Hij heeft vrijwel zeker ook andere inkomsten gehad, waarschijnlijk via zijn vrouw. Rond 1848 vestigde Cuypers zich in Brussel, waar hij in 1882 is gestorven. Tussen 1853 en 1862 verbleef hij vaak in het fraaie landhuis Anneville dat hij bij Ulvenhout had laten bouwen.

Prosper Cuypers heeft, voor zover bekend, geen dagboek bijgehouden. Informatie over zijn vele activiteiten op uiteenlopend gebied is voornamelijk te vinden in de uitgebreide correspondentie. In de Collectie Cuypers van Velthoven in het Gemeentearchief van Breda bevinden zich honderden aan hem gerichte brieven. Van de door hemzelf geschreven brieven zijn er echter maar weinige bekend, de meeste zullen wel verloren zijn gegaan. In verreweg de meeste gevallen kennen we dus één kant van de briefwisseling; van een gering aantal brieven heeft Cuypers een concept of een afschrift bewaard.

Slechts één belangrijke briefwisseling is voor het grootste gedeelte behouden gebleven, namelijk die tussen Cuypers en dr. C.R. Hermans (1805-1869), de bibliothecaris en de beheerder van de collecties van het in 1837 opgerichte Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant.⁸ In deze correspondentie is veel informatie te vinden die niet uit andere bronnen bekend is, met name over Cuypers' verzameling Noordbrabantse archiefstukken.

Prosper Cuypers schijnt aanvankelijk geen wetenschappelijke pretenties of aspi-

raties te hebben gehad. In 1839, in een van zijn eerste brieven aan Hermans, noemt hij het verzamelen van Noord-Brabantse archivalia en van boeken met betrekking tot de geschiedenis van Noord-Brabant zijn *liefhebberij*.⁹ Het was dus een doel op zich.

Pas in de loop van de jaren veertig, toen hij steeds meer contacten legde met deskundigen op de gebieden waarin hij interesse had, schijnt Cuypers tot de overtuiging te zijn gekomen dat hij door middel van publicaties naam zou kunnen maken als historicus, oudheidkundige en numismaat. Met dat, nog vage, doel voor ogen zal hij toen zijn begonnen met het maken en laten maken van kopieën van stukken waarvan hij het origineel niet kon bemachtigen en het op talloze fiches vastleggen van gegevens van veelerlei aard.

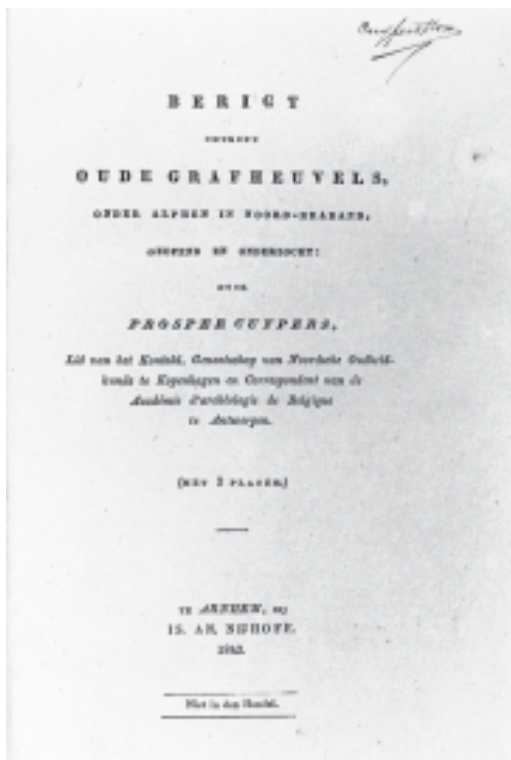
Er was echter één groot probleem: Cuypers verstond niet de kunst zijn gedachten in behoorlijk Nederlands op papier te zetten. Dit blijkt uit zijn wat langere brieven en uit de manuscripten van zijn opstellen. Hij schreef waarschijnlijk zoals hij sprak: aan één stuk door, waarbij hij van de hak op de tak sprong en op een gegeven moment vergeten was wat hij even tevoren had gezegd. Hij was zich van die tekortkoming terdege bewust, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de volgende passage in een van de onvolledige manuscripten van zijn verslag van de opgraving op de Molenheide in Alphen, dat hij schreef in het voorjaar van 1843: 'Ongewoon de pen te voeren en voor het publiek te schrijven vergeve men mij alle taalkundige feilen...' ¹⁰ Voor het persklaar maken van zijn opstellen vertrouwde hij dan ook meestal op vrienden. Van verscheidene van Cuypers' publicaties weten we, wie ze hebben bewerkt, ook al wordt hun aandeel in het tot stand komen ervan nooit in de werkjes vermeld.

Prosper Cuypers mag dan na zijn dertigste jaar verder door het leven zijn gegaan als rentenier of eigenaar (propriétaire), hij heeft zijn dagen beslist niet in ledigheid doorgebracht. Naast de zorg voor zijn gezin en – nadat hij na het overlijden van zijn ouders een vermogend man was geworden – het beheer van zijn bezittingen, heeft hij zich beziggehouden met talrijke liefhebberijen. Bij verscheidene ervan lijkt hij te zijn gedreven door een haast obsessieve verzamelzucht.

In 1842 gaf Hermans een globaal overzicht van de schatten die Cuypers in zijn 'kabinet' koesterde. Hermans had in september van dat jaar tijdens 'een paar oudheid- en geschiedkundige uitstapjes' een bezoek aan Cuypers gebracht om zijn provinciale verzameling te bezichtigen. In zijn verslag aan het bestuur van het Genootschap schreef hij: 'Ik heb reeds meermalen gelegenheid gehad, om deze verzameling te roemen. Zijne gedrukte en handschriftelijke boekwerken, landkaarten, platen, teekeningen, penningen, charters, handteekeningen, naturalien, oud- en zeldzaamheden, alle betreffende de Provincie Noord-Brabant, verdienen waarlijk beter gekend te worden'.¹¹

Brabantse archivalia en boeken

Cuypers' belangstelling voor de geschiedenis van Noord-Brabant bleek voor het eerst toen hij in 1834 uit het Bredase gemeentearchief het befaamde uit de veertien-

Titelpagina van Cuypers' Bericht Alphen.

de eeuw daterende 'Houten Boecxken' leende.¹² Ook in de jaren daarna heeft hij dit archief bezocht en waarschijnlijk met anderen over zijn bevindingen gecorrespondeerd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een brief die E.B. Swalve hem op 29 mei 1838 uit Leiden schreef. Deze had van prof. Tydeman vernomen dat Cuypers al sinds 1834 het een en ander in het stadsarchief had gevonden dat bruikbaar zou zijn voor zijn werk over Justinus van Nassau. Hij vroeg Cuypers hem die stukken te sturen die betrekking hadden op het beleg van Breda.¹³

Verder is er over zijn activiteiten op historisch terrein tot 1839 weinig bekend, maar het is zeker dat hij in deze jaren de basis heeft gelegd voor de omvangrijke verzameling archiefstukken en boeken die hij bij zijn dood naliet. Het heeft echter niet veel gescheeld of we zouden nooit hebben gehoord van de 'Collectie Cuypers van Velthoven' zoals die nu is ondergebracht in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch.

Op 21 september 1839 schreef Cuypers een briefje van enkele regels aan C.R.Hermans in 's-Hertogenbosch, waarin hij vroeg of deze genegen was zijn gehele verzameling over te nemen. Als reden voor de verkoop gaf hij op dat zijn bezigheden hem niet langer permitteerden zich 'met het opsporen van bescheiden onze provincie betreffende onledig te houden'. De brief waarin Hermans op dit schrijven heeft gereageerd is niet bewaard gebleven, naar hij moet per kerende post zijn verzonden, want reeds de volgende dag stuurde Cuypers op Hermans' verzoek een lijst

op met een gedeelte van de handschriften die hij in bezit had. Het pakje met die lijst schijnt Hermans niet te hebben bereikt. In afwachting van antwoord is Cuypers doorgestaan met het catalogiseren van zijn handschriften. Op 28 oktober stuurde hij Hermans een nieuwe lijst. In het begeleidend schrijven wees hij op enkele belangrijke archiefstukken waarover hij beschikte, zoals de originele privileges uit 1280 en 1290 van de stad Breda, de originele pardonbrief aan die van Heusden verleend, anno 1588, en originele bescheiden van Breda, Etten, Leur en Bergen op Zoom, gevolgd door 'enz. enz.'¹⁴ Waarschijnlijk om Hermans tot spoed aan te zetten, schreef hij nog dat hij dagelijks verzoeken tot verkoop kreeg, 'zoo wel uit Braband als Holland'.

Hermans had blijkbaar met smart gewacht op nader bericht van Cuypers, want hij beantwoordde de brief nog dezelfde dag. Hij had de 'belangvolle' lijst met genoegen gelezen en herlezen en het zou hem leed doen als de handschriften 'buiten de provincie zouden gaan.' Hij was ervan overtuigd dat hij de opdracht zou krijgen de collectie aan te kopen, maar het kon nog wel enige tijd duren voor de definitieve beslissing zou vallen. Intussen zou hij graag iets vernemen omtrent 'de naaste prijs'.

Het is duidelijk dat Cuypers de zaak snel wilde afwerken, want al op 30 oktober stuurde hij Hermans het derde en vierde deel van de catalogus van zijn handschriften. In de chaotisch gestelde begeleidende brief deed hij een 'oppervlakkige opgave' van wat zijn collectie naast de in de catalogi vermelde handschriften omvatte: een groot aantal losse stukken, vestbrieven, uitgiften enz. enz., 'nog wel 200 nommers bedragende', verder een honderdtal platen, evenzoveel kaarten, zegels van vrijwel alle Heren van Breda en ook een paar honderd gedrukte delen, alle in rood maroquin gebonden.

Wat de prijs betrof, liet hij weten dat hij hierover voor het ogenblik niets kon melden, vervolgens stelde hij voor arbiters in te schakelen om aan het slot van zijn schrijven mee te delen dat hij dus(!) 'het geheel beschreven en onbeschreven in woord alles wat ik bezit' aanbood voor de som van duizend gulden. Eind november of in de eerste week van december is Cuypers naar 's-Hertogenbosch gegaan om persoonlijk kennis te maken met Hermans en de verkoop van zijn verzameling te bespreken, maar uiteindelijk ging die toch niet door. Kort voordat de Bibliotheekcommissie van het Genootschap een besluit zou nemen, meldde Cuypers in zijn brief van 29 december aan Hermans dat hij had afgezien van zijn plan zijn collectie te verkopen.¹⁵ Hij schreef dat, sinds hij met Hermans correspondeerde, zijn liefhebberij sterker was geworden dan ooit. Bovendien had hij 'eene schoone aanwinst gedaan': hij had beslag weten te leggen op het oude archief van het Begijnhof van Breda¹⁶. Verder zou hij de volgende dag opnieuw een collectie provinciale boeken ontvangen en ook uit Bergen op Zoom verwachtte hij 'eenige dingen'. Hij was weer vol enthousiasme om door te gaan met verzamelen en Hermans zou daarvan profiteren: 'Alles is tot Ued. dienst. Laat ons voortaan gezamenlijk werken om mijne collectie te vermeerderen, U door Uwen goeden raad en ik door het aankopen'.

Voor Hermans moet het een teleurstelling zijn geweest dat de verkoop niet was doorgestaan. De collectie van Cuypers bevatte een schat aan materiaal dat hij kon gebruiken voor de talrijke verhandelingen over Brabantse onderwerpen die hij voornemens was te schrijven. Van het aanbod van Cuypers dat hij over alles kon beschik-

ken, maakte hij dankbaar gebruik: hij leende vele tientallen boeken, handschriften, prenten en kaarten. Hermans zal soms bang zijn geweest dat hij teveel vergde van Cuypers' bereidwilligheid. Hij kon er dan ook niet veel meer tegenover stellen dan hem boeken te lenen uit de bibliotheek van het Genootschap, hem presentexemplaren te sturen van de afleveringen van zijn *Mengelwerk* en later van zijn *Bijdragen* en hem de vleiende verzekering te geven dat in een of ander artikel van zijn hand Cuypers' naam met ere zou worden genoemd of 'zou schitteren'.¹⁷

Waarschijnlijk waren vele van de meest waardevolle originele handschriften die na de dood van Cuypers in de collectie werden aangetroffen reeds in 1839 in zijn bezit. De catalogi van handschriften die Cuypers in dat jaar naar Hermans zond en die ons hierover meer informatie zouden kunnen verschaffen, zijn niet bewaard gebleven. Over de wijze waarop hij de handschriften had verworven, was hij niet erg mededeelzaam, hij schreef Hermans niet meer dan dat hij ze met moeite en kosten had verzameld.¹⁸

Intussen had Cuypers de draad weer opgevat. Zo maakte hij in juni 1840 een reis van ongeveer veertien dagen naar België. Hij schreef aan Hermans dat het aantal provinciale bescheiden dat hij er had opgedaan kleiner was dan hij had verwacht, maar dat hij toch zeer tevreden was over 'diegene welke ik heb kunnen meester worden'. Als nieuwe aanwinsten noemt hij, behalve enkele boeken: 'eenige originele brieven van Maurits over Breda (en) van Parma over 's-Hertogenbosch'.

Het door de contacten met Hermans hernieuwde enthousiasme hield echter niet lang stand. In het begin van 1841 heeft Cuypers opnieuw schriftelijk aan Hermans gevraagd of het Genootschap bereid was zijn collectie over te nemen. Deze brief is niet bewaard gebleven. In een briefje van vier regels, gedateerd 7 maart, herhaalde Cuypers zijn vraag en weer gaf hij als reden voor de verkoop van zijn verzameling op dat hij te weinig tijd had zich 'ermee te occuperen'. Hermans bevestigde op 13 maart de ontvangst van beide brieven. Hij had niet eerder kunnen antwoorden omdat zijn vrouw na de geboorte van een dochter ernstig ziek was geweest. Het aanbod tot verkoop kwam voor het Genootschap nu echter op een ongelegen moment: het beschikte over onvoldoende financiële middelen daar in 1840 de boekerij van de Bossche bibliotheek Palier was aangekocht.

Het is niet meer na te gaan of er serieus is onderhandeld. In zijn brief van 27 juni schreef Cuypers dat het onmogelijk was alles over te sturen en dat Hermans welkom was om namens het Genootschap zijn collectie te komen bezichtigen. Daarna is er een hiaat in de correspondentie tot eind december. Vermoedelijk hebben de heren in de tussenliggende periode mondeling contact met elkaar gehad. Zeker is dat de transactie weer niet is doorgegaan. In zijn brief van 28 december 1841 vroeg Cuypers 45 boeken en andere stukken terug die hij aan Hermans had uitgeleend: hij had ze nodig voor zijn werk! Vier dagen later, op nieuwjaarsdag, schreef hij dat hij de volgende dag weer een tournee door België ging maken 'in de hoop daar een of ander te zullen meester worden'.

We kunnen ons afvragen of de reden om zijn collectie te verkopen, die Cuypers tot tweemaal toe gaf, inderdaad tijdgebrek was. Het ligt meer voor de hand aan te nemen dat hij ernstige financiële problemen had en als enige oplossing daarvoor de

verkoop van zijn verzameling archiefstukken en zijn bibliotheek zag. Mogelijk heeft Cuypers sr. beide keren zijn zoon bij diens geldelijke perikelen geholpen. Dat het met het tijdgebrek van de rentenier nogal meeviel, moge we afleiden uit het gegeven dat hij zodra hij van gedachten was veranderd, weer voor geruime tijd op reis ging.

Hermans had de collectie van Cuypers weer niet voor het Genootschap kunnen verwerven maar hij bleef er gebruik van maken. In zijn brief van 17 februari 1842 vroeg hij aan Cuypers hem de *Legende van den Houten Kruize te Breda* toe te sturen. Hij had van dr. J. Wap een afschrift van de legende ontvangen dat deze eens had gekregen van Cuypers.¹⁹ Hermans verkeerde in de veronderstelling dat Cuypers het origineel van die vijftiende-eeuwse legende bezat. Dit was echter niet het geval. Het exemplaar dat Cuypers had en dat hij op 4 maart bij zijn bezoek aan Hermans voor hem meebracht, was een kopie uit het tweede kwart van de achttiende eeuw in het ongepubliceerde manuscript *Beschrijving van Breda* van kolonel Adam van Broekhuysen (1682-1748), dat Cuypers in bezit had. Een vijftiende-eeuwse kopie van het oorspronkelijke handschrift bevond zich in het archief van de kerk aan de Brugstraat in Breda, waarvan W. Oomen pastoor was. Ondanks herhaalde verzoeken van Cuypers weigerde deze hem de legende ter inzage te geven.

Hermans heeft de kopie die Cuypers hem had bezorgd, gebruikt voor zijn publicatie van de legende in de derde aflevering van het tweede deel van zijn *Mengelwerk*, verschenen in 1842.²⁰ Er moet destijds veel belangstelling voor deze legende hebben bestaan, want in zijn brief van 26 februari 1843 aan Hermans schreef Cuypers dat hem herhaaldelijk om een afschrift werd gevraagd en dat hij daarom had besloten het werk opnieuw 'ter perse te leggen'. Hij zou daarbij graag de aantekeningen gebruiken waarmee Hermans zijn uitgave had voorzien en het op prijs stellen als Hermans een 'voorrede' zou willen schrijven. Het is de vraag of deze overdruk uit het *Mengelwerk*, want veel meer was het niet, ooit het licht heeft gezien. In het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch bevindt zich een gedeeltelijk gecorrigeerde proefdruk van het door Cuypers geschreven 'Voorberigt' op de legende waarin hij Hermans bedankt voor de toestemming de aantekeningen te gebruiken.²¹ Hermans heeft dus blijkbaar geen 'Voorrede' geleverd. Van het rijmwerk zelf zijn slechts veertien regels afgedrukt. Hermans heeft er vermoedelijk weinig vertrouwen in gehad dat Cuypers' editie van de legende correct zou zijn, want in zijn brief van 2 maart schreef hij dat het 'niet kwaad' zou zijn hem de proef te laten zien 'voordat dit stukje voorgoed van de pers gaat'.

Pastoor Oomen had geweigerd Cuypers het oudere handschrift zelfs maar te laten zien, zodat deze betwijfelde of de pastoor het wel had.²² Hermans kreeg het manuscript echter zonder problemen in bruikleen. Hij gebruikte het voor zijn tweede, verbeterde, uitgave van de legende in Deel II van zijn *Bijdragen*.²³

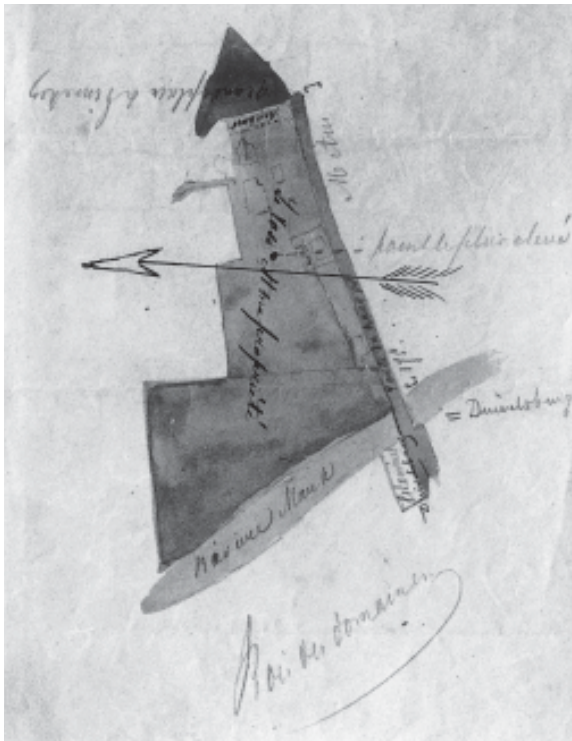
Uit de brieven van Hermans kunnen we opmaken met welk onderwerp hij op een gegeven moment bezig was. Vooral ten behoeve van zijn bronnenuitgaven vroeg Hermans bijvoorbeeld boeken, handschriften, prenten en brieven die betrekking hadden op de geschiedenis van Bergen op Zoom en van Breda, gegevens over de rederijkerskamers van deze steden, werken betreffende de Illustere School te

Breda en nadere informatie over bepaalde personen, zoals Van Goor. In vrijwel elke brief die hij tussen eind 1839 en 1844 aan Cuypers schreef, vroeg hij om het bovengenoemde handschrift van kolonel Van Broekhuysen. Cuypers had dat echter uitgeleend aan Van der Aa en ondanks herhaalde verzoeken kreeg hij het niet terug. In 1844 kreeg Hermans het werk te leen van Van der Aa, in 1846 zond hij het, op enkele diplomata na die hij nog wilde kopiëren, terug naar Cuypers.

Over wat Cuypers voor ogen stond bij het verzamelen van originele stukken en het maken van talloze afschriften en notities in bibliotheken en archieven vernemen we uit zijn brieven aan Hermans of aan anderen vrijwel niets. Slechts eenmaal horen we iets van een concreet plan. In zijn brief van 23 maart 1844 - hij was juist terug van weer een lange tournee door België en hij had nu onder andere de Rijksarchieven te Brussel 'doorgesnuffeld' - schreef Cuypers aan Hermans dat hij bezig was met een 'Chronologische Tafel der Noordbrabandsche Geschiedenis', zoals die voor België door Goethals was uitgegeven. Hij wilde het werk 'encadreren' met de wapens der verschillende gemeenten en hij zou graag zien dat Hermans hem hielp die te verzamelen. Verder horen we niets meer van dit plan, niet van Cuypers en evenmin van Hermans. Het is mogelijk dat vele van de talloze notities die hij vastlegde op fiches bedoeld waren voor dit werk. Zeker is wel dat hij is begonnen met het in alfabetische volgorde verzamelen van afbeeldingen van de gemeentewapens waarmee hij het boek wilde verluchten. In de Collectie Cuypers van Velthoven in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch bevindt zich een aantal getekende en ingekleurde gemeentewapens, maar Cuypers is niet verder gekomen dan de wapens van 23 van de 185 gemeenten die Noord-Brabant destijds telde. De letter A is met zeven exemplaren volledig, bij de letter B heeft hij het niet verder gebracht dan zeven van de een en twintig. De overige betreffen op één na gemeenten in West-Brabant.²⁴ Van een bijbehorende tekst is niets terug te vinden. We weten niet wat Hermans van het plan van Cuypers heeft gedacht, er zijn ook geen aanwijzingen dat hij heeft geholpen bij het verzamelen van de afbeeldingen van de gemeentewapens zoals Cuypers hem had verzocht.

In zijn brief van 15 december 1845 legde Hermans aan Cuypers het plan voor om samen een geschiedenis van Bergen op Zoom te schrijven en hij vroeg zovast enkele boeken over die stad te leen. Cuypers antwoordde op 26 december dat hij graag aan Hermans' verlangen wilde voldoen en aan het plan zou meewerken, maar dat hij nu niets uit zijn verzameling kon missen daar hij sinds een maand een 'copist' in dienst had om een catalogus van zijn collectie samen te stellen. Uit de woorden van Hermans in zijn brief van 17 augustus 1846: 'Ik hoop dat Ued. het een en ander wegens Bergen op Zoom zal verzameld hebben', mogen we afleiden dat de afgesproken werkverdeling was dat Cuypers het materiaal bijeen zou zoeken en dat Hermans het boek zou schrijven. Vermoedelijk heeft Cuypers, om welke redenen dan ook en ondanks zijn toezegging om mee te werken, zijn aandeel niet geleverd. Het boek is nooit verschenen.

Uit de periode van september 1839 tot december 1845 zijn 32 brieven bekend van Cuypers aan Hermans, zes hiervan zijn alleen in afschrift bewaard gebleven. De reeks brieven van Hermans aan Cuypers, in totaal 31 stuks, loopt met vier exempla-

Schets van Prosper Cuypers van een in 1846 door hem
aangekocht stuk grond tussen de Mark en de markt van Ginneken.

ren iets langer door, namelijk tot september 1847. Daarna volgt een hiaat in de correspondentie tot februari 1851.

Het is de briefwisseling tussen twee heren die zich op dezelfde vakgebieden bewegen: de geschiedenis, de archeologie en de numismatiek van Noord-Brabant, maar die over hun activiteiten, vooral over de twee laatstgenoemde, toch weinig mededeelzaam waren. Het zijn geen brieven van twee echte vrienden, de persoonlijke noot is zeker in de brieven van Cuypers, vrijwel geheel afwezig. Veel brieven, met name de latere van Cuypers, zijn kort en zakelijk. Dikwijls worden er alleen boeken of handschriften in te leen gevraagd, vaker nog dringend teruggevraagd. Cuypers en Hermans hebben elkaar van tijd tot tijd ook een bezoek gebracht. Vooral Hermans keerde dan gewoonlijk huiswaarts met een groot aantal werken die hij voor zijn publicaties nodig had.

Cuypers hield nauwkeurig bij wat hij uit zijn archiefverzameling of zijn bibliotheek aan Hermans had uitgeleend en wanneer hij de werken - al of niet na dringend verzoek - had teruggekregen. In het retourneren van de boeken en de handschriften die hij via Hermans uit de bibliotheek van het Genootschap had geleend, was hij heel wat minder stipt. Hermans heeft veel moeite moeten doen om alle werken terug te krijgen. Zo kon Cuypers in 1854 pas na tussenkomst van A.G.B. Schaijes, een Brusselse vriend van zowel Cuypers als Hermans, overgehaald worden

om enkele charters en drie achttiende-eeuwse werkjes over Bergen op Zoom, die hij in 1842 had geleend, terug te sturen.²⁵ Schaijes had trouwens ook zelf de ervaring opgedaan dat Cuypers nogal 'vergeetachtig' was. Schaijes was in moeilijkheden geraakt doordat zijn vriend niet op tijd de boeken en manuscripten terugzond die hij door zijn bemiddeling had geleend uit de Bourgondische Bibliotheek.²⁶

Na 1845 hebben Cuypers en Hermans vermoedelijk nog maar weinig contact met elkaar gehad. In 1851 kwam het naar aanleiding van een numismatische kwestie zelfs tot een breuk tussen de beide heren. We komen hier nog op terug.

In 1844 of kort daarna maakte Prosper Cuypers - waarschijnlijk in het Brusselse Rijksarchief - kennis met dr. R.C. Bakhuizen van den Brink, de latere Nederlandse rijksarchivaris, die onder andere wegens hoge schulden zijn vaderland had verlaten. Vooral na 1848 toen Cuypers zich in Brussel had gevestigd, zal ook hij een geregeld bezoeker van genoemd archief zijn geweest. Uit de 32 brieven die Bakhuizen van den Brink tussen juni 1849 en april 1858 aan Cuypers schreef, blijkt niet alleen dat Cuypers het gezin van Bakhuizen van den Brink financieel heeft ondersteund, maar ook dat de laatstgenoemde als tegenprestatie Cuypers heeft geholpen bij zijn naspeuringen in archieven en bij het schrijven van (gedeelten van) enkele werken die op naam staan van Cuypers. Bakhuizen van den Brink heeft overigens lang niet alle toezeggingen van hulp die hij Cuypers heeft gedaan waar kunnen maken.²⁷

Het is waarschijnlijk niet louter toeval dat de vervreemding tussen Cuypers en Hermans samenvalt met de kennismaking en de latere vriendschap en samenwerking van Cuypers met Bakhuizen van den Brink. Hermans heeft royaal gebruik gemaakt van Cuypers' verzamelingen en zijn goed voorziene bibliotheek voor het schrijven van talrijke artikelen over Noord-Brabantse geschiedkundige onderwerpen. Nergens blijkt echter dat hij Cuypers ooit heeft aangespoord om op dit terrein zelf iets te publiceren. Hij moet hebben ingezien dat Cuypers daar nauwelijks de capaciteiten voor had. De Ginnekense verzamelaar mocht gegevens aandragen, de Bossche historicus schreef de verhandelingen.

In Bakhuizen van den Brink vond Prosper de deskundige en de vriend die hem - zij het waarschijnlijk niet geheel belangeloos - stimuleerde zelf iets te doen met zijn collectie en die hem daarbij de hulp verleende, of in elk geval beloofde, die hij nodig had.

Cuypers heeft op historisch terrein weinig gepubliceerd. Hij heeft in samenwerking met Bakhuizen over verscheidene onderwerpen willen schrijven, zoals over de geschiedenis van het graafschap Megen, over Heusden en Zevenbergen, maar in de meeste gevallen is hij - of juist: zijn zij - niet verder gekomen dan het verzamelen van gegevens. Cuypers' belangrijkste publicatie is het in 1858 verschenen *Documents pour servir à l'histoire des troubles religieuses du XVIe me siècle dans le Brabant septentrional. Bois-le-Duc (1566-1670) I*. Het werk is echter niet voltooid, het had nog een inleiding moeten krijgen en had moeten worden voortgezet met publicaties over andere steden²⁸

Het is een verdienste van Cuypers geweest dat hij - zoals uit de ingekomen correspondentie blijkt - talrijke historici, zowel Nederlandse als Belgische, bij hun werk heeft geholpen door stukken uit zijn collectie uit te lenen en ze de gegevens te ver-

schaffen die ze nodig hadden. Ook op genealogisch gebied is hij velen behulpzaam geweest. Bovendien heeft hij enkele belangrijke schenkingen van archiefstukken gedaan aan de Rijksarchieven in Brussel en Den Haag.

Cuypers is ook na de dood van Bakhuizen van den Brink in 1865 nog jarenlang doorgestaan met het maken van afschriften en notities, vooral in het Brusselse Rijksarchief. Tegen 1880 vatte hij echter (weer) het plan op zijn verzameling te verkopen. Waarschijnlijk heeft zijn zoon Edouard hem kunnen overhalen hier van af te zien.²⁹

Na zijn dood in 1882 hebben zijn erfgenamen de verzameling voor f. 5000 verkocht aan de Nederlandse Staat, die ze als 'Collectie Cuypers van Velthoven' plaatste in het Rijksarchief in Noord-Brabant. De collectie bestond toen uit ongeveer 320 portefeuilles en 100 delen. Zijn bibliotheek werd in 1884 geveild bij Martinus Nijhoff in Den Haag.³⁰ Een aantal werken daaruit is, soms langs een omweg, terechtgekomen in Noord-Brabantse bibliotheken en archieven. De meeste van Cuypers' persoonlijke papieren en zijn correspondentie zijn later door zijn nazaten geschonken aan het Gemeentearchief van Breda, waar ze, eveneens onder de naam 'Collectie Cuypers van Velthoven', zijn ondergebracht.

Oudheidkunde

Het verzamelen van archiefstukken met betrekking tot Noord-Brabant was slechts een van de vele zaken waarmee Cuypers zich bezighield. Daarnaast heeft hij, vooral in de periode van 1840 tot 1846, veel tijd en geld gestoken in de beoefening van de archeologie. In die jaren beperkte het oudheidkundig onderzoek zich voornamelijk tot bekende Romeinse vindplaatsen en tot bovengronds zichtbare overblijfselen uit de prehistorie: de grafheuvels en de urnenvelden. Al speelde ook op dit terrein zijn verzamelzucht een voorname rol, toch mag worden gesteld dat gemeten naar de maatstaven van de tijd waarin hij leefde, hij veel goed werk heeft geleverd, wat ook door deskundige tijdgenoten werd erkend.

Vrijwel van het begin af aan heeft Cuypers uitstekende contacten gehad met dr. C. Leemans, de directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, die hij zijn leermeester en vriend noemde, met dr. L.J.F. Janssen, de conservator van genoemd museum en met de Belgische archeoloog A.G.B. Schaijes. Van samenwerking met streekgenoten die op archeologisch gebied actief waren, is echter slechts korte tijd sprake geweest. In augustus 1842 heeft Cuypers met jhr. mr. H.F. de Grez, de commissaris van het vierde district, een opgraving verricht in Rijsbergen op het perceel waar in 1812 de bekende altaarsteen van de Dea Sandraudiga was gevonden.³¹ Twee maanden tevoren hadden ze een deel onderzocht van een urnenveld op de Dekt in Baarle-Nassau. Het verslag van dit onderzoek verscheen in Hermans' *Mengelwerk*.³² In september 1842 waren Hermans, De Grez en Cuypers aanwezig bij het onderzoek van een akker in Tilburg waar J.A. van Spaendonck, een amateur-archeoloog uit die plaats, urnen had gevonden, maar reeds in de laatste drie maanden van 1842 bemerkten Van Spaendonck en De Grez dat Cuypers geen concurrentie dulde; vooral de verhouding tussen Cuypers en De Grez raakte hierdoor verstoord.³³

Hermans beijverde zich ervoor dat alle Brabantse bodemvondsten zouden worden ondergebracht in de oudheidkundige collectie van het Provinciaal Genootschap. Hij wist Van Spaendonck, De Grez en verscheidene anderen die in de provincie archeologische opgravingen verrichtten, te bewegen hun vondsten daaraan af te staan, hij stimuleerde verder onderzoek en ging er ook zelf op uit. Cuypers echter bleek niet gediend van Hermans' bemoeienis: geen enkele van zijn talrijke vondsten kwam terecht in 's-Hertogenbosch, alles ging naar zijn eigen 'kabinet' en ook in het geven van informatie aan Hermans over zijn archeologische ondernemingen was hij bijzonder terughoudend. Verscheidene keren vroeg Hermans aan Cuypers hem de verslagen van zijn opgravingen toe te sturen om ze te kunnen plaatsen in zijn *Mengelwerk* maar Cuypers gaf, op aanraden van Leemans en Janssen, de voorkeur aan publicatie in de meer gezaghebbende en landelijk bekende *Bijdragen* van Nijhoff.³⁴ In de correspondentie van Hermans en Cuypers komt na 1842 de oudheidkunde nauwelijks meer ter sprake. Op het terrein van de geschiedschrijving moet Cuypers zich verre de mindere hebben gevoeld van Hermans, op het gebied van de oudheidkunde meende hij niet voor hem te hoeven onderdoen.

Cuypers heeft grafheuvels en urnenvelden onderzocht in Riel, Alphen, Baarle-Nassau, Goirle en in het Belgische Kasterlee. Bij zijn ondernemingen in de eerste drie plaatsen kreeg hij veel hulp van P.C. Hendrickx, de secretaris van de gemeente Alphen en Riel. Deze verving Cuypers wanneer die vanwege zijn vele andere besognes niet de gehele tijd bij een opgraving aanwezig kon zijn. Dankzij de brieven die Hendrickx in de periode van augustus 1842 tot oktober 1843 aan Cuypers schreef, beschikken we over informatie over enkele opgravingscampagnes, met name onder Riel, waarvan verder alle documentatie zoek is.³⁵ In de wrijvingen met districtscommissaris De Grez koos Hendrickx de kant van Cuypers; niet openlijk maar heel behoedzaam vanwege zijn aspiraties om zijn vader op te volgen als burgemeester. De grafheuvels en urnenvelden waarin Cuypers in Alphen, Riel en Baarle-Nassau opgravingen heeft verricht, waren niet door hemzelf ontdekt maar ofwel door Hendrickx, die er tijdens de jacht naar uitkeek, of door C. Couwenberg, een arbeider die in vaste dienst was bij Cuypers en die werd betaald om ze op de heidevelden op te sporen.

Cuypers ging bij een opgraving zorgvuldig te werk: hij liet de urnenvelden intekenen op een kadastrale kaart, hij noteerde nauwgezet de afmetingen van de heuvels en de vondsten die erin werden gedaan, hij liet uitstekende afbeeldingen maken en noteerde alle bijzonderheden die hij van belang achtte.³⁶ Daarbij liet hij, in zijn verlangen de wetenschap vooruit te helpen en iets nieuws te ontdekken, zich soms leiden door zijn fantasie. Zo meende hij op gladwandige urnen 'teekenen' te hebben ontdekt die volgens hem geïnterpreteerd moesten worden als 'verbonden *runen*'.³⁷ Hij correspondeerde erover met geleerden in binnen- en buitenland. Janssen heeft tevergeefs geprobeerd hem ervan te overtuigen dat die zogenaamde tekenen niets anders waren dan grillig gevormde krimpscheurtjes die waren ontstaan bij het drogen van het aardewerk.³⁸

Cuypers wilde graag zijn werk aan het publiek bekend maken. Het probleem was echter dat hij er tegenop zag iets op papier te zetten. Uit de brieven van Hendrickx en van Hermans weten we dat Cuypers van plan was van twee opgravin-

gen die hij in het najaar van 1842 samen met Hendrickx in Riel had uitgevoerd een verslag op te stellen. De door Hendrickx verzorgde kadastrale kaartjes van de vindplaatsen zouden daarin worden opgenomen. Het is de vraag of Cuypers die verslagen inderdaad heeft geschreven, er zijn geen notities of kladversies van bekend en ze zijn nooit in druk verschenen.

In september 1842 bracht Cuypers een bezoek aan Janssen in Leiden om hem op de hoogte te brengen van zijn tot dan toe uitgevoerde opgravingen. Janssen verzocht hem zijn bevindingen bij het onderzoek van de vindplaats van de altaarsteen van de Dea Sandraudiga te Rijsbergen op schrift te willen stellen. Cuypers heeft aan dat verzoek voldaan maar hij gaf daarbij te kennen dat hij het aan Janssen overliet om zijn mededeling op die wijze en met die wijzigingen te publiceren als hem het doelmatigst leek.³⁹ Het werkje verscheen in 1843 in Nijhoffs *Bijdragen*.

Na zijn opgraving van het urnenveld op de Molenheide in Alphen in december 1842 had Cuypers met Janssen afgesproken dat hij hem het verslag van het onderzoek zou toesturen 'tot doorzigt enz.'. Om redenen die niet meer te achterhalen zijn, zond Cuypers - tot teleurstelling van Janssen - het manuscript van zijn *Berigt* echter naar Leemans. Janssen kreeg van Leemans - met wie hij gebrouilleerd was - alleen de tekeningen te zien!⁴⁰ De tekst van Cuypers' *Berigt...Alphen* uit 1843 is door Leemans bewerkt voor publicatie in de *Bijdragen* van Nijhoff.

Ook het manuscript van zijn *Berigt...Baarle-Nassau* ging door de handen van Leemans. Deze schreef dat hij er wijzigingen in had aangebracht, maar niet veel: 'het moet immers uw werk blijven'⁴¹. Pas een half jaar later, in augustus 1844, legde Cuypers aan Leemans een tweede versie voor. Hij had dit zo lang uitgesteld omdat de woorden van Leemans hem hadden 'ontmoedigd en beangstigd'. Hij vroeg Leemans hem onomwonden te schrijven waarin hij had gefaald.⁴² De reactie van Leemans is niet bekend. Ook dit werkje verscheen, na bewerking door Leemans, in Nijhoffs *Bijdragen*.

Aan het slot van zijn *Berigt...Baarle-Nassau* maakte Cuypers met enkele woorden melding van een in zijn ogen bijzondere vondst waarop hij later uitvoerig wilde terugkomen. Het betrof een bronzen kokerbijltje uit de Late Bronstijd dat hij had kunnen verwerven van de vinder die het in 1843 had ontdekt bij het afgraven van een wal bij het gehucht Heesboom in Baarle-Nassau. Een kokerbijl was geen echt zeldzame vondst maar de meningen over de functie die het voorwerp kon hebben gehad, liepen bij de oudheidkundigen van die dagen sterk uiteen. Voor Cuypers stond echter al gauw vast dat dit een cultusvoorwerp was: het was door de druiden gebruikt als snoeimes of bijl bij het plukken der maretakken! In deze overtuiging werd hij nog gesterkt doordat de vondst was gedaan in de nabijheid van een eeuwenoude eikenboom, de Heesboom, waarnaar het gehucht is vernoemd. Hij schreef er een kort stukje over dat hij toezond aan de *Société des Antiquaires de la Morinie* in St.Omer, waarvan hij corresponderend lid was. In een schrijven, gedateerd 27 maart 1844, bood dit genootschap hem voor zijn *Dissertation sur le Falx des Druides* de 'Medaille de Vermeil' aan. Cuypers zal er trots op zijn geweest, al was het bepaald geen uitzonderlijke onderscheiding want het briefje was een voorgedrukt formulier waarop alleen de titel van het werk en de datum hoefden te worden ingevuld.⁴³ De medaille van verdienste werd dus blijkbaar wel vaker uitgereikt.

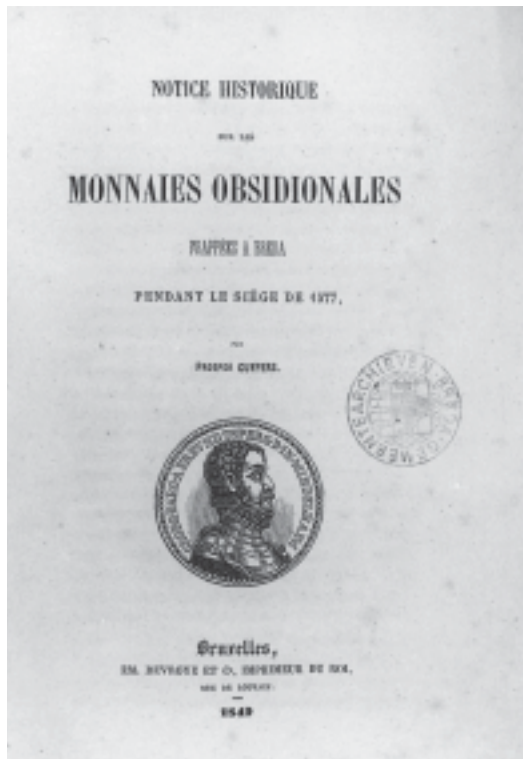
Mogelijk heeft de erkenning die Cuypers voor dit werkje had gekregen, hem er toe aangezet een veel uitvoeriger opstel over hetzelfde onderwerp te schrijven en dat aan te bieden aan Nijhoff om het op te nemen in diens *Bijdragen*. Nijhoff zou echter pas tot plaatsing overgaan als het artikel was goedgekeurd door Leemans en dus stuurde Cuypers in het begin van 1846 zijn opstel – dertien pagina's folio op half pliek – naar zijn 'vriend en leermeester' in Leiden.⁴⁴ Leemans heeft het er moeilijk mee gehad. Pas na aandringen van Cuypers gaf hij deze keer 'onbewimpeld' zijn mening. Hij vond het stuk hier en daar 'dor, gerekt en langwijlig' en schreef dat Cuypers in herhaling viel. Vervolgens gaf hij gedetailleerd aan hoe hij het zelf zou hebben aangepakt. Leemans' commentaar kwam bij Cuypers hard aan en hij moet zich gekrenkt hebben gevoeld. Juist aan dit, voor zijn doen, vrij lange opstel had hij veel tijd en moeite besteed, hij had een groot aantal binnen- en buitenlandse publicaties geraadpleegd en nu kreeg hij te horen dat het in deze vorm beslist niet in Nijhoffs *Bijdragen* kon worden geplaatst. Hij was niet van zin er ook maar iets aan te veranderen en het manuscript verdween voor lange tijd tussen zijn andere paperassen.

Precies vijftientig jaar later, in 1871, heeft hij het onder het stof vandaan gehaald. Het artikel werd geplaatst – vertaald in het Frans maar verder vrijwel ongewijzigd – in de *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* met als titel: *Objet en bronze, trouvé à Baarle-Nassau*. Het werd door de letterkundige J.H. Bormans in een lang artikel bijzonder fel aangevallen maar Cuypers bleef halstarrig vasthouden aan zijn eigen mening: het bijltje was en bleef een door de druïden gebruikt cultusvoorwerp.⁴⁵ Hij diende zijn opponent vinnig van repliek in een in 1874 in Brussel verschenen boekje van slechts vijftien pagina's: *Adlis et Cateia, Réponse à M.J.H. Bormans*. Het is het laatste werkje dat van Cuypers bekend is.⁴⁶

In het in 1843 in Nijhoffs *Bijdragen* verschenen verslag van de opgraving op de Molenheide in Alphen, die plaats had in december 1842, wordt met geen woord gerept over de moeilijkheden die er zijn geweest tussen Cuypers en De Grez en vermoedelijk ook nog met anderen. In een van de bewaard gebleven manuscripten echter, haalt Cuypers, zonder namen te noemen, fel uit naar degenen die hem 'naäapten', die urnen opkochten alleen om ze te bezitten zonder de bijzonderheden die voor de wetenschap belangrijk waren, vast te leggen en het hem onmogelijk hadden gemaakt zijn opgraving in aangrenzende percelen voort te zetten.⁴⁷ Vermoedelijk heeft Leemans aan zijn vriend het advies gegeven deze passage weg te laten.

Cuypers' optreden, dat zeker niet vrij was van zelfzucht en overschatting van eigen prestaties, moet irritatie hebben gewekt bij zijn concurrenten en het is vrijwel zeker dat dit heeft geleid tot een in het archeologische wereldje wel meer voorkomende wraakneming.

Bij zijn opgraving op de Molenheide te Baarle-Nassau in het voorjaar van 1843 trof Cuypers in een stuifduintje(!) een bouwseltje aan van vier grote, aan één kant afgeplatte veldkeien in de vorm van een miniatuur hunebedje. Het was een onmogelijke vondst op een onmogelijke plaats. Cuypers heeft echter geen moment aan de echtheid ervan getwijfeld, zoals blijkt uit de lange beschouwing die hij in het opgravingsverslag eraan wijdde. Veel vreemder is het dat ook Leemans niet schijnt te hebben ingezien dat deze vondst niets anders dan een mystificatie kon zijn. In 1865

Publicatie over Bredase noodmunten.

beeldde Hermans het 'hunebedje' nogmaals af in zijn *Noordbrabants Oudheden*. Ook hij heeft geen achterdocht gehad. We kunnen alleen maar een vermoeden hebben wie Cuypers deze poets heeft gebakken .

In de zomer van 1844 maakte Cuypers - naar eigen zeggen op verzoek van de Belgische Académie - een tocht door de Brabantse Kempen. Niet alleen Cuypers de 'minnaar der oudheid' ging op excursie maar ook Cuypers de verzamelaar. Een van de plaatsen die hij op zijn reis aandeed was Postel waar hij - zoals hij schreef aan Leemans - uit de voormalige abdij 'een honderdtal bakstenen met verheven beeldwerk met voorstellingen uit de gewijde geschiedenis, borstbeelden en wapenschilden' aankocht.⁴⁸ Alles wat enigszins met geschiedenis te maken had, was blijkbaar welkom voor zijn verzamelingen, zolang het maar vervoerd kon worden naar Ginneken.

Tijdens zijn tocht bezocht hij te Bergeijk de bekende amateur-archeoloog P.N. Panken wie hij een urn aftroggelde, die anders naar de verzameling van het Genootschap zou zijn gegaan. Tevens bezocht hij verscheidene Belgische vrienden met oudheidkundige interesse. *En passant* groef hij een klein deel op van een urnenveld bij het Belgische Kasterlee. De vondsten die hij daar had gedaan, schonk hij samen met een kort verslag van de opgraving, getiteld *Note sur une fouille, faite durant le*

mois d'août 1844, à Casterlé, province d'Anvers aan de *Académie d'Archéologie de Belgique* waarvan hij corresponderend lid was.⁴⁹

Door zijn goede financiële positie en de overvloed van tijd waarover hij als rentenier beschikte, verkeerde Cuypers in de gunstige omstandigheid dat hij een opgraving veel rustiger en grondiger kon uitvoeren, of laten uitvoeren, dan bijvoorbeeld schoolmeester Panken in de Kempen, die het vooral van zijn vrije zaterdagen moest hebben.⁵⁰ Cuypers had van het werk van laatstgenoemde geen hoge dunk. Toen hij dan ook in november 1844 van Hermans hoorde dat Panken in de gemeente Oerle (thans Veldhoven) een uitgestrekt grafveld had ontdekt en reeds gedeeltelijk had onderzocht, stelde hij aan Hermans voor het zelf verder te onderzoeken, op voorwaarde echter dat alle vondsten naar Ginneken zouden gaan! Hermans voelde daar uiteraard niets voor maar durfde er tegenover Cuypers niet voor uit te komen. Hij lichtte Panken over Cuypers' voorstel in en verzocht hem de opgraving zo spoedig mogelijk voort te zetten op kosten van het Genootschap. In zijn brief van 20 november schreef Hermans aan Cuypers dat het onderzoek van de grafheuvels in Oerle vrijwel niets had opgeleverd en dat Cuypers zich dus de moeite kon besparen erheen te gaan. De opgraving door Panken was inderdaad geen succes, maar ze had pas plaats op de 23ste november!

In het najaar van 1845 ondernam Cuypers een archeologische excursie door Zuid-België, Luxemburg en Noord-Frankrijk, samen met zijn vriend Schaijes, die voor deze reis subsidie had gekregen van de Belgische regering. Het voor die gelegenheid afgegeven paspoort vermeldt dat Cuypers belast was met 'een wetenschappelijke missie'.

Cuypers bracht niet alleen de vondsten die hij zelf had gedaan onder in zijn privé museum. Door bemiddeling van Schaijes, die behalve historicus en archeoloog ook antiquair was, kocht Cuypers in het Noord-Franse Bavai voor vele honderden guldens Romeinse vondsten aan, die met kisten vol naar Ginneken werden overgebracht.⁵¹

Cuypers' interesse in de oudheidkunde is niet zomaar een bevestiging geweest. Reeds vóór 1840 heeft hij er blijk van gegeven. Zo heeft hij in 1837 in Rijsbergen inlichtingen ingewonnen over de verblijfplaats van de wijsteen van de Dea Sandraudiga die daar in 1812 was gevonden en was hij in het bezit van urnen die in 1837 zijn ontdekt bij de opgraving van een urnenveld in Deurne. De laatste archeologische onderneming die van hem bekend is, betreft een opgraving te Netersel (Bladel) in 1864.

Het is niet mogelijk een volledig beeld te krijgen van alles wat Cuypers op oudheidkundig gebied heeft gedaan. Van verscheidene opgravingen weten we dat ze hebben plaatsgehad, maar nadere gegevens ontbreken. Zo heeft hij in 1842 een of meer grafheuvels onderzocht in Goirle, waarschijnlijk op de Regte Heide aldaar en heeft hij in 1845/46 in dezelfde gemeente een urnenveld onderhanden genomen, hetgeen blijkt uit een aantal tekeningen van urnen en andere vondsten maar verder is er niets van bekend.⁵²

Het heeft er alle schijn van dat slechts een klein gedeelte van Cuypers' archeologische documentatie bewaard is gebleven. Nog slechter is het gesteld met de zeer vele

vondsten die hij bij zijn opgravingen heeft gedaan en die hij op andere wijze heeft weten te verwerven. Hij heeft een paar kleine schenkingen gedaan aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. In zijn uitvoerige brief van 19 juli 1843 aan de minister van Binnenlandse zaken schreef Cuypers dat hij een rijke verzameling bezat van urnen van verschillende en enkele hoogst zeldzame vormen en dat hij bereid was enige urnen 'voor zoo ver die in mijne verzameling gemist kunnen worden'(!) aan het Rijksmuseum af te staan.⁵³ Ze werden in dank aanvaard. Verder is er in geen enkele openbare verzameling in Nederland iets van zijn vondsten aanwezig.⁵⁴

Uit zijn correspondentie blijkt dat hij enkele vrienden heeft verblijd met een urn en dat zijn aanvragen voor het lidmaatschap van een buitenlands genootschap gewoonlijk vergezeld gingen van overdrukken van zijn gepubliceerde verslagen en een urn. Vermoedelijk is het grootste gedeelte van zijn archeologische verzameling na zijn dood in handen van de familie gebleven. Uit een publicatie van de Belgische archeoloog Louis Stroobant van 1927 blijkt echter dat althans een aantal van de vondsten die Cuypers in 1842 heeft gedaan op de Molenheide in Alphen in het bezit is gekomen van een paar Belgische amateur-archeologen.⁵⁵ De huidige verblijfplaats ervan - zo ze al niet verloren zijn gegaan - bleek niet te achterhalen.

Munten en Penningen

In de negentiende eeuw bezaten welgestelde heren met culturele belangstelling vaak een verzameling munten en penningen. In 1852 verscheen in het *Noordbrabandsch Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen*, dat slechts één jaargang heeft beleefd, een lijst in twee afleveringen van 'Munt- en Penningverzamelaars in de Nederlanden', samengesteld door C.G. Boonzajer, notaris te Gorinchem. In totaal worden hierin, alfabetisch gerangschikt, 368 namen vermeld, waarbij vele van personen die reeds lang voor 1852 waren overleden. Onder nummer 65 van deze lijst treffen we Prosper Cuypers aan.

Cuypers' belangstelling voor munten en penningen - vooral weer van Noord-Brabantse - is waarschijnlijk gelijk opgegaan met de interesse die hij had in de geschiedenis en de oudheidkunde. Het is vrijwel zeker dat hij al vóór 1840 in het bezit was van een aanzienlijke verzameling maar, zoals dat ook het geval is met zijn collectie archivalia, in zijn nagelaten papieren zijn daarover uit die tijd nagenoeg geen gegevens bewaard gebleven. We kennen alleen het concept van een brief uit 1839, niet nader gedateerd, waarin hij een boekhandelaar in Amsterdam verzoekt voor hem op een veiling aan te kopen 'een Luiksche Rijksdaalder, tweemaal bestempeld met het wapen van Breda. Tot 15 gulden te besteden'.⁵⁶ In de briefwisselingen met Hermans, Leemans en Schajjes die na 1840 op gang komen, wordt verscheidene malen gehandeld over munten. Dat Cuypers als verzamelaar bekendheid genoot, blijkt ook uit een brief uit 1848 waarin de bekende numismaat P.O. van der Chijs uit Leiden hem tien gouden munten van het Hertogdom Brabant te koop aanbiedt à f. 8,50 per stuk.⁵⁷

Cuypers bepaalde zich niet tot het opbouwen van een grote muntenverzameling, hij heeft stellig naam willen maken als deskundige op het terrein van de numis-

matiek. Tussen 1846 en 1854 verschenen in de *Revue de la numismatique Belge* acht in het Frans gestelde artikelen van zijn hand. De veelal korte opstellen behandelen, meestal geplaatst binnen het historische kader, onder andere de noodmunten van Breda, geslagen tijdens het beleg door Hohenlohe in 1577, een penning geslagen ter herinnering aan de inname van Breda door middel van een turfschip in 1590, de muntslag in 's-Hertogenbosch en de Belgische munten van 1832 tot 1850.

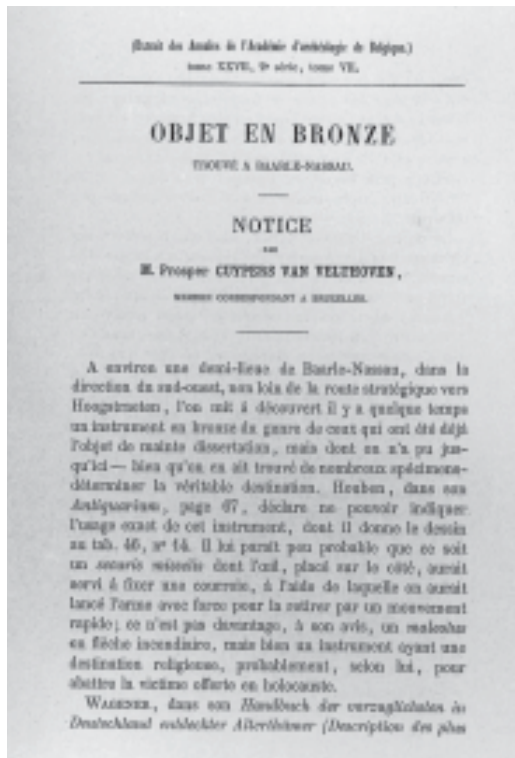
De uitvoerigste en belangrijkste publicatie betrof de munten van het graafschap Megen. Voor dit werk had hij de munten van die plaats nodig die zich bevonden in het Penningkabinet van het Provinciaal Genootschap in 's-Hertogenbosch. Om die voor enige tijd te leen te krijgen, richtte Cuypers zich - met voorbijgaan van Hermans - tot de voorzitter van het Genootschap, mr. M.P.H. Strens. Deze durfde ze niet over te zenden uit vrees dat ze verloren zouden gaan. In zijn brief aan Cuypers van 18 februari 1851, de eerste sinds jaren, betreurde Hermans het dat Cuypers zich niet tot hem had gewend. Hij zou de munten wel naar Cuypers hebben gestuurd. Nu kon hij alleen maar aanbieden afdrucken of clichés van de munten te maken.

De brief van Hermans was zakelijk maar zeker niet onvriendelijk. Hermans sloot echter in de brief een opstel met aftekeningen en een cliché in voor G.J.C. Piot, een goede vriend van Cuypers, die als archivaris en numismaat was verbonden aan het Rijksarchief te Brussel. Het artikel was bedoeld voor plaatsing in de *Revue*. Dit was voor Cuypers niet acceptabel. In zijn brief van 22 februari stelde hij met verontwaardiging vast dat Hermans blijkbaar de twee beloften was vergeten die deze hem enige maanden tevoren mondeling had gedaan: de toestemming om de Megense munten uit de collectie van het Genootschap te publiceren en de formele toezegging dat hij Cuypers 'het veld der Noordbrabandsche numismatiek zoude vrijgeven'. Hij legde zich erbij neer dat hem de aftekening der munten van Megen werd geweigerd, maar, zo schreef hij, 'dat ik, tegen onze overeenkomst in, stukken aan de *Revue* zou mededeelen, dit, neem mij niet kwalijk, kan ik niet. Ik neem daarom de vrijheid U dezelve te retourneren'.

Het is duidelijk dat Cuypers het exclusieve recht opeiste zich met de Noord-Brabantse numismatiek bezig te houden of er althans over te publiceren. Zoals dat ook het geval was bij de oudheidkunde duldde Cuypers op dit terrein geen mededingers.

Hermans heeft op de boze brief van Cuypers beheerst gereageerd. In zijn brief van 29 maart schreef hij dat het bestuur van het Genootschap hem had gemachtigd de bedoelde munten van Megen voor enige tijd aan Cuypers te leen te geven: hij kon de munten tegen reu in Den Bosch laten afhalen. Over het terugzenden van zijn artikel voor de *Revue* geen woord. In plaats van het gebruikelijke 'Amice' is de aanspreking nu het koele 'Wel Edele Heer'.

Cuypers en Hermans zijn vanwege de muntenkwestie zestien jaar lang gebrouilleerd geweest. Op 16 november 1867 schreef Hermans een lange, bijzonder hartelijke brief aan zijn 'Zeer Geachte Vriend', waarin hij onder andere opsomde wat hij voor hem klaar had liggen en voor hem zou kunnen krijgen. Het schrijven was waarschijnlijk de reactie op een vriendelijke geste van Cuypers, maar waaruit deze bestond, is niet bekend.

Artikel over de kokerbijl van de Heesboom, 1881.

Notice sur les monnaies des comtes de Megen verscheen in 1851 in de *Revue*. Het is de belangrijkste numismatische publicatie die op naam van Cuypers staat, maar - en dat horen we niet van Cuypers zelf - de tekst was, zeker wat de inleiding en het algemene gedeelte betreft, geschreven door Bakhuizen van den Brink.⁵⁸ Ook de archivalische gegevens die Cuypers heeft gebruikt voor het schrijven van zijn aanvulling op de verhandeling van Van der Chijs over de munten der Heren en Staten van Overijssel waren hem verschaft door Bakhuizen van den Brink.⁵⁹

Cuypers heeft enkele keren munten geschonken aan het Koninklijk Penningkabinet, zoals blijkt uit een brief gedateerd 9 december 1856 van I. Schröder, secretaris-generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waarin Cuypers wordt bedankt voor het *nieuwe* geschenk, nu van ruim tachtig munten die nog niet aanwezig waren in de collectie van het Penningkabinet.⁶⁰

Prosper Cuypers verzamelde niet alleen munten en penningen en publiceerde erover. Volgens het Verslag van de Algemeene Vergadering van het Provinciaal Genootschap in 1850 experimenteerde hij ook met een nieuwe methode om er afbeeldingen van te maken. Voor de illustraties in zijn *Notice sur les monnaies belges, frappées depuis 1832 - jusqu'à 1850* had hij gebruik gemaakt van cliché's vervaardigd van het toen nog pas sinds kort bekende *gutta percha*. Met dezelfde 'harstsoort' kon

hij ook imitaties maken van munten en, volgens de schrijver van het verslag, verstond hij de kunst om die te 'overkoperen', te verzilveren en te vergulden. Cuypers had een aantal 'afdrukken' van de Belgische koperen munten aangeboden aan het Genootschap. Ze konden na afloop van de vergadering bezichtigd worden.⁶¹

Er is geen catalogus bekend van de muntenverzameling van Prosper Cuypers. Ze is ook nooit geveild en het is onduidelijk wat ermee gebeurd is. Een aantal jaren geleden heeft dr. F. A. Brekelmans, oud-archivaris van Breda, hierover navraag gedaan bij een der nazaten van Cuypers. Deze vermoedde dat Prosper op later leeftijd zijn munten heeft verkocht aan zijn broer Louis. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 zou diens zoon, Aymon, twee kisten met gouden munten hebben gedeponereerd ten huize van een familielid in Brussel. Enkele maanden later bleken de munten verdwenen te zijn.⁶²

Het is evenmin bekend wat de huidige verblijfplaats is van de doos met tekeningen van Noord-Brabantse munten en de bijbehorende beschrijvingen die onder nummer 266 vermeld wordt in de veilingcatalogus van de bibliotheek van Prosper Cuypers: 'Médailles, monnaies, jetons du Brabant Septentrional. Collection de des-sins calqués à la plume, avec annotations de M. Cuypers van Velthoven. Dans une grande boîte en maroquin.'

Lidmaatschap van geleerde genootschappen

Prosper Cuypers bekleedde geen ambt en had geen functie die hem maatschappelijk aanzien kon bezorgen. Hij heeft dit blijkbaar willen compenseren door te proberen naam te maken als onder andere geschiedvorser, oudheidkenner en munt- en penningkundige.

Om in wetenschappelijke kringen erkenning te krijgen, was het wenselijk lid te zijn van van een of meer van de talrijke geleerde genootschappen die vooral in de eerste helft van de negentiende eeuw werden opgericht. Cuypers is gewoon -, corresponderend -, of erelid geweest van meer dan twintig genootschappen in binnen- en buitenland. De vrijwel volledige lijst van lidmaatschappen is door Juten opgenomen in zijn artikel over de familie Cuypers.⁶³

Cuypers is zijn verzameling lidmaatschappen bescheiden en dicht bij huis begonnen. In 1837 werd hij met algemene stemmen gekozen tot lid van *Het Bredaasch Genootschap van Wetenschap en Letterkunde, onder de zinspreuk: ontwikkeling is het doel*⁶⁴ Enkele jaren later werd hij lid van het *Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant*.

Zijn eerste buitenlandse lidmaatschap was dat van de *Société Royale des Antiquaires du Nord*, dat hij evenals De Grez in het najaar van 1842 verwierf op voorspraak van jhr. mr. M. de Haan Hetteema in Leeuwarden.⁶⁵ Nadat in 1843 zijn eerste opgravingsverslagen in druk waren verschenen, groeide het aantal lidmaatschappen snel. Ze werden hem niet aangeboden, hij wist ze te verwerven door bemiddeling van invloedrijke kennissen en vrienden.

Leemans stuurde hem in augustus 1843 op zijn verzoek een lijstje van zes genootschappen en personen aan wie hij 'de resultaten van (zijn) arbeid zou kunnen

aanbieden'. Hij gaf ook aan hoe hij te werk moest gaan.⁶⁶ In hetzelfde jaar werd Cuypers lid-correspondent van de *Académie d'Archéologie de Belgique*. De 'Président' van dit gezelschap introduceerde hem vervolgens bij de prestigieuze *Société des Antiquaires de la Morinie* in St.Omer. De aanvraag voor het lidmaatschap werd ondersteund door Schaijes. Ook Janssen in Leiden liet zich niet onbetuigd. Hij zorgde ervoor dat Cuypers lid werd van de *Verein von Alterthumsfreunde im Rheinlande* en van een soortgelijk gezelschap in Saksen-Thüringen. Cuypers zal met trots de brief in ontvangst hebben genomen die Janssen hem op 27 oktober 1843 schreef met als adressering: 'Weledelgeboren en Zeergeleerde Heer, den Heer P. Cuypers, Lid van het Thur. Saks. en andere gel. Genootschappen te Ginneken'.⁶⁷ Janssen heeft dit adres vermoedelijk met een glimlach geschreven. Ook in een brief van jhr. De Grez aan Hermans bespeuren we verhulde spot met Cuypers' streven naar erkenning. De Grez schreef: 'Hij (Cuypers) is nu weder lid geworden van het genootschap te Dresden, dus brengt hij het verder.'⁶⁸ In 1855 werd 'Pr. Cuypers, Oudheidkundige te Brussel', op voorstel van Bakhuizen van den Brink, verkozen tot medelid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.⁶⁹

Cuypers was niet alleen lid van een groot aantal binnen- en buitenlandse oudheidkundige genootschappen en van verscheidene 'sociétés' die zich toelegden op de numismatiek, de geschiedenis, de letteren en de schone kunsten, maar ook van een tweetal Belgische genootschappen die zich bezighielden met landbouw, tuinbouw en dierkunde.

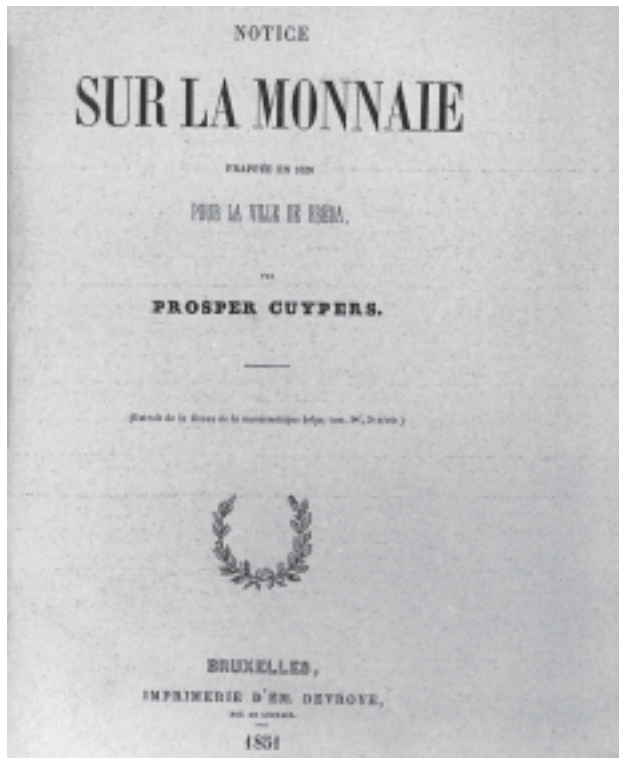
Regenmetingen

De leden van een genootschap dat zich richtte op de kunsten en wetenschappen in het algemeen, hielden zich bezig met een veelheid van uiteenlopende onderwerpen. De resultaten van hun arbeid werden vaak schriftelijk aangeboden aan dat genootschap of tijdens een vergadering ervan uiteengezet.

Samen met W. Wenckebach en J.H. van Bolhuis heeft Cuypers rond 1843 weerkundige waarnemingen verricht. Wenckebach was 2de voorzitter en penningmeester van het bovengenoemde Bredaasch Genootschap van Wetenschap en Letterkunde. Dr. J.H. van Bolhuis was hoogleraar in de Nederlandse taal en letterkunde aan de Militaire Akademie te Breda.

Wenckebach stelde Cuypers voor hun waarnemingen te publiceren in de *Handelingen* van het Provinciaal Genootschap. Hij rekende op steun van dit genootschap om een soort net van regenwaarnemers op te zetten.⁷⁰ Deze plannen zijn nooit tot uitvoering gekomen, waarschijnlijk vanwege het plotselinge overlijden van Van Bolhuis in februari 1844. Hij werd gedood in een duel.

In januari 1844 schreef Cuypers een opstel getiteld: 'Vergelijking der regenwaarnemingen gedurende de laatste zes maanden van 1843 gedaan te Ginneken en te Breda'. Het ging vergezeld van twee tabellen waarin de van juli tot en met december 1843 te Breda en Ginneken gevallen regen wordt vergeleken.⁷¹

Publicatie over noodmunten.

Alchemie

In het jaar 1843 hield Cuypers zich niet alleen bezig met onder andere regeningingen, het verrichten van opgravingen in Baarle-Nassau en het schrijven van de verslagen over zijn oudheidkundig werk in die plaats en in Alphen, wij horen terloops ook iets van een activiteit van geheel andere orde.

Een van degenen die hem hielpen bij zijn opgravingen, al was het maar door hem informatie te verstrekken en koeriersdiensten te verrichten, was Cornelis Bierens, de schoolmeester van Alphen. Bierens en Cuypers hebben echter niet alleen over grafheuvels en archeologische vondsten gesproken en gecorrespondeerd, zoals blijkt uit het slot van een briefje dat Bierens in mei van dat jaar aan Cuypers schreef: 'Hoe komt het dat de goudoplossing, welke ik gemaakt heb, zulk ligt geel goud voortbrengt??? Kan men dit ook een weinig rooder krijgen?? Verplichtend zal het zijn, hierover van UEd. iets te vernemen.'⁷²

Het is duidelijk dat Bierens het recept goud te maken had gekregen van Cuypers en dat hij hem beschouwde als deskundige op dit terrein. We weten niet of Cuypers een oplossing heeft kunnen geven voor het probleem van Bierens. Er is uit andere bron niets bekend over zijn experimenten op het gebied van de alchemie. In

de veilingcatalogus van zijn bibliotheek zijn geen werken te vinden die specifiek op dit onderwerp betrekking hebben.

Reizen

Prosper Cuypers heeft heel wat afgereisd. Dit blijkt niet alleen herhaaldelijk in zijn correspondentie maar ook uit de aan hem afgegeven paspoorten. Van de vele die er moeten zijn geweest, zijn er vijf bewaard gebleven.⁷³ Het oudste is een Duits paspoort, afgegeven te Düsseldorf op 31 januari 1839 voor een reis van Kleef over Crefeld naar Keulen. De overige zijn verstrekt 'au nom du roi des Belges' en waren geldig voor respectievelijk de Départements du Pas de Calais et du Nord et le Luxembourg (29 september 1845), voor Frankrijk en Nederland (22 september 1855), voor Frankrijk, Zwitserland en Italië (13 juli 1857), en voor Frankrijk, de Italiaanse en de Duitse Staten (5 augustus 1859).

De paspoorten zijn niet alleen interessant omdat ze de reisbestemmingen aangeven maar onder andere ook vanwege het gedetailleerde signalement dat ze geven van de aanvrager. We zien daarin voor ons een man met een lengte van 1,65m tot 1,67m, met kastanjebruin haar, bruine wenkbrauwen en, behalve in 1845, een bruine baard; zijn ogen waren blauw of grijs, hij had een hoog voorhoofd, een neus die als 'moyen' wordt beoordeeld, uitgezonderd in het laatste paspoort waar ze 'lang' wordt gevonden, verder een mond van middelmatige breedte, een ronde kin, een ovaal gelaat en een gezonde huidskleur. Prosper moet sprekend geleken hebben op zijn vader van wie een paspoort bestaat uit 1810 waarin precies dezelfde kenmerken worden opgegeven.⁷⁴

Verder is het opmerkelijk dat Prosper Cuypers, die anderen vaak hielp bij genealogisch onderzoek, vele jaren lang in de veronderstelling blijkt te hebben verkeerd dat hij was geboren in Bergen op Zoom. Die stad wordt als zijn geboorteplaats genoemd in de paspoorten uit 1839 en 1845. In de latere staat de juiste plaats, Den Haag, vermeld. Ook Hermans spreekt in zijn brieven aan Cuypers enkele malen over Bergen op Zoom als 'uwe geboortestad'. Hij moet dit van Cuypers zelf hebben gehoord. Ten slotte zien we nog dat de eerste twee reisdocumenten op naam staan van Prosper Cuypers, pas in die uit 1855 en later noemt hij zich Prosper Cuypers van Velthoven.

Cuypers was vaak van huis en onvindbaar voor zijn vrienden. In de brief van 21 september 1853 herinnerde Bakhuizen van den Brink zijn vriend aan de tijd dat ze naast elkaar zaten in het Brusselse Rijksarchief. Hij had Cuypers maar één ding te verwijten: dat hij zo dikwijls absent was als Bakhuizen op zijn gezelschap rekende. Dán was hij naar de Ginnekensche heide, dán naar Buren, naar Nijmegen, Amsterdam, Den Haag of 'tot overmaat van ramp' naar Parijs. Hij had 'dit zoo mobile Heer' al eens in Leiden of in 's Gravenhage verwacht.⁷⁵ Maar Cuypers kwam niet opdagen en - zo schrijft Bakhuizen een half jaar later - 'wanneer ik vraag waar zit Mijnheer Cuypers ontvang ik ten antwoord: Partout et nullepart; adresseer Uwe brieven maar poste restante te Breda'.⁷⁶

Wanneer Cuypers op reis ging liet hij soms andere zaken op hun beloop. Zo

stuurde Hermans op 17 februari 1844 Cuypers de proef van een artikel over boeken betreffende de stad Breda met het verzoek de bladen spoedig terug te zenden. Cuypers ging echter weer een reis door België maken zonder zich om de drukproef te bekommeren. Hermans, die op zijn beurt tot spoed werd aangezet door de drukker, schreef ten einde raad een brief aan mevrouw Cuypers, die alleen maar kon antwoorden dat ze haar echtgenoot weldra thuis verwachtte. Pas op 23 maart was Cuypers terug in Ginneken. Hij zal de drukproef toen even vluchtig hebben doorgenomen, want nog dezelfde dag stuurde hij die vrijwel zonder commentaar terug.

Ook Cuypers' Brusselse vriend Schaijjes kon meepraten over de moeilijke bereikbaarheid en de nonchalance van Cuypers. Vooral in 1846 en 1847 heeft Schaijjes voor hem in Bavai voor veel geld Romeinse oudheden en munten aangekocht. In verscheidene brieven drong hij er bij Cuypers op aan de verschuldigde bedragen zo spoedig mogelijk over te maken daar hij ze niet uit eigen middelen kon voorschieten. Het probleem was echter dat hij vaak niet wist waar Cuypers te bereiken was. Zo schreef hij in juni 1846 een brief - voor deze gelegenheid in het Nederlands - naar Cuypers' secretaris in Ginneken om te weten te komen waar Cuypers verbleef. Volgens deze was Cuypers met zijn vrouw in Aken. Maar de twee brieven geadresseerd aan 'Monsieur Prosper Cuypers rentier à l'hotel du grand monarque à Aix la chapelle' bleven onbeantwoord.⁷⁷ Uiteindelijk kon Schaijjes hem toch in Ginneken bereiken.

Dat een reis in die jaren vaak geen pleziertochtje was en veel tijd vergde, lezen we in de brief van Cuypers aan Hermans van 23 maart 1843. Hij schreef dat hij 's middags om drie uur uit Antwerpen was vertrokken en 's avonds om tien uur in Breda was gearriveerd. De diligence had dus over een afstand van vijftig kilometer zeven uur gedaan. Maar daarmee was hij nog niet thuis. 'Uithoofde het sluiten der poorten' moest hij in Breda overnachten en kon hij pas de volgende morgen door naar het op een paar kilometer afstand gelegen Ginneken.

Planten en dieren, jager

Wanneer Prosper Cuypers in Ginneken was, heeft hij toch niet steeds binnengezeten bij vrouw en kinderen of bij de verzamelingen in zijn 'kabinet'. Achter zijn huis aan wat nu de Ginnekenweg is, had hij een grote tuin waaraan hij waarschijnlijk een aanzienlijk deel van zijn tijd heeft besteed. Er is over zijn activiteiten op dit gebied weinig bekend al zijn er aanwijzingen dat ze verder gingen dan alleen het bijhouden van die tuin.

In de 'Naamlijst der Inteekenaren' in het tweede deel van Hermans' *Geschiedkundig Mengelwerk* uit 1841 vinden we Cuypers vermeld als 'Boomkweker te Ginneken'. We mogen aannemen dat hij dit zelf als beroep heeft opgegeven. In 1845 begon hij met het aankopen van grond in Geersbroek onder Ulvenhout. Vanaf dat jaar schijnt de familie daar ook tijdelijk gewoond te hebben, niet ver van de plaats waar Cuypers in het begin van de jaren vijftig zijn fraaie buitenhuis 'Anneville' liet bouwen.⁷⁸ Hier had hij nog meer ruimte om zich bezig te houden met bomen en planten. In een brief uit 1846 van G. Berman, de administrateur van de domein-

goederen van Prins Frederik, lezen we dat Cuypers eiken heesters wilde aankopen uit de kwekerijen van het Rentambt Breda. Hij zou daarover nog nader bericht krijgen.⁷⁹ Vrienden en kennissen zullen bij hem terecht hebben gekund als ze iets voor de tuin nodig hadden. Zo vraagt Van Spaendonck in Tilburg de dahliaknollen te sturen die Cuypers hem had beloofd en nog in 1861 vraagt mevrouw De Grez vanuit 's-Hertogenbosch om rododendronstruiken voor haar tuin.

Ook vogels en andere dieren hadden zijn belangstelling. In 1842 wilde hij van Pieter Hendrickx, de gemeentesecretaris van Alphen, weten of er in Baarle nog ortolanen (een vrij zeldzaam soort gors) warenesignaleerd. Uit 1854 dateert een brief van de *Société Royale de Zoologie et d'Horticulture de Bruxelles* waarin Cuypers wordt bedankt voor het geschenk van '6 cygognes blanches en 2 phoques'. De witte ooievaars heeft hij misschien kunnen verschalken in de buurt van Anneville, de zeehonden waren mogelijk afkomstig uit de Biesbosch waar Cuypers bezittingen had.⁸⁰

Uit veel brieven blijkt dat Prosper Cuypers een fervent jager was. Hij zal er veelal alleen op uit zijn gegaan, maar soms ook met anderen, zoals met zijn vriend Hendrickx in Alphen. Uit een brief van de bovengenoemde Berman uit 1846 blijkt dat hij vergunning had om te jagen op de uitgestrekte domeingronden van prins Frederik. Uit veel brieven van en aan Cuypers is het duidelijk dat hij vrienden en kennissen rijkelijk bedacht met wild dat hij had geschoten. Een enkele keer lijkt het er zelfs op dat Cuypers op bestelling leverde. Zo liet Leemans in augustus 1843 weten dat nu zijn vriend toch van plan was enkele zaken per diligence en stoomboot naar Zaltbommel (waar Leemans vaak verbleef) te sturen, dit een goede gelegenheid zou zijn er een paar snippen bij te doen. Maar Leemans had geen geluk: een paar weken later schreef Cuypers dat het water in die augustusmaand zo hoog stond dat hij niet dicht genoeg in de buurt van de snippen kon komen.

In januari 1848 had Cuypers, minstens voor de tweede keer, zoveel wild naar Thorbecke in Leiden gestuurd dat deze in de hartelijke dankbrief aan zijn 'hupsch vriend' schreef dat hij de Brabantse heidevelden ontvolkte, dat hij niet jaagde maar verdelgde en een verwoesting had aangericht.⁸¹

Verzamelen

De jacht, het tuinieren en, althans voor een deel, ook het maken van lange reizen in binnen- en buitenland zullen liefhebberijen zijn geweest waarin Cuypers ontspanning zocht. Ze bezorgden hem afleiding bij het rusteloze, haast dwangmatige werken aan de uitbreiding van zijn verzamelingen. In de bestaande geschriften over Prosper Cuypers wordt vrijwel uitsluitend aandacht besteed aan zijn enorme collectie archivalia, boeken en andere stukken over Brabant, de eveneens zeer grote maar verspreid of verloren geraakte verzamelingen archeologica en munten blijven in die werken buiten beschouwing.

Wat dreef deze man ertoe om tot in zijn laatste levensjaren door te gaan met verzamelen?

Enkele jaren geleden is dankzij het werk van de kunsthistoricus en oud-hoogleraar in de psychiatrie, Werner Muensterberger, meer bekend geworden over de per-

soonlijkheidsstructuur van de verzamelaar.⁸² Deze Amerikaan van Nederlandse afkomst bestudeerde het leven en nam interviews af van talrijke grote verzamelaars van niet alleen kunstvoorwerpen maar ook van objecten en curiositeiten. Bij collectors bij wie het verzamelen een obsessie was geworden, nam hij naast hun onbedwingbare zucht naar verovering ook steeds innerlijke onzekerheid waar. Vrijwel alle ondervraagde personen gaven hem te kennen of wekten althans het sterke vermoeden, dat het streven om naam te maken met hun verzamelingen terug te voeren was op traumatische ervaringen in het verleden of op geestelijke of materiële armoede in hun jeugd. In hoeverre zijn deze conclusies ook van toepassing op Prosper Cuypers?

Prosper Cuypers is als kind op stoffelijk gebied stellig niets te kort gekomen. Of het hem toen heeft ontbroken aan liefde en aandacht is moeilijk te zeggen, wel is het zeker dat hij niet een echt rustige jeugd kan hebben gehad. In dienst van koning Lodewijk Napoleon moest vader Cuypers tussen 1806 en 1810 herhaaldelijk met zijn gezin verhuizen, onder andere van Den Haag naar Utrecht en Amsterdam en weer naar Den Haag. In 1811 kwam het gezin terug in Noord-Brabant. Na een kort verblijf in Oudenbosch vestigde Cuypers sr. zich definitief in Bergen op Zoom.⁸³ De zorg voor de kinderen zal in die jaren voornamelijk op de schouders van de moeder hebben gerust.

Veel nadrukkelijker echter, dringt zich het vermoeden op dat Prosper's verzamelwoede een reactie is geweest op niet-verwerkte traumatische ervaringen in zijn jonge jaren. We hebben gezien dat over de eerste dertig jaren van zijn leven slechts heel weinig bekend is. Misschien heeft hij zelf alle stukken die betrekking hadden op die periode vernietigd, het kan ook zijn dat ze bij de overdracht van de familiepapieren aan het Bredase archief zijn achtergehouden. Hij heeft ongetwijfeld moeilijkheden gehad met zijn ouders. De merkwaardige gang van zaken rond zijn huwelijk wijst daarop, ook zijn verzoek aan de koning om naar Nederlands Indië te worden uitgezonden is er waarschijnlijk een indicatie van. Nog in 1850, na het overlijden van zijn moeder, is het duidelijk dat de verstandhouding tussen haar en Prosper slecht moet zijn geweest. In haar in 1849 opgemaakte testament bevoordeelde zij haar zoon Louis boven hem. Bovendien erfde Prosper slechts een betrekkelijk gering bedrag in geld, de rest van zijn aandeel in haar nalatenschap was vastgezet op zijn kinderen, zelfs het vruchtgebruik ervan werd hem ontzegd.⁸⁴ De verklaring voor deze voor Prosper toch pijnlijke bepalingen kan zijn dat zijn moeder weinig vertrouwen had in het financiële beleid van haar zoon, de mogelijkheid dat geheel andere overwegingen daarbij een rol hebben gespeeld is echter zeker niet uit te sluiten.

Er is waarschijnlijk niemand te noemen die zoveel verzameld heeft met betrekking tot het verleden van Noord-Brabant als Prosper Cuypers. Helaas is een groot deel van wat hij bijeengebracht had toch weer verloren gegaan. Alleen zijn belangrijke collectie archiefstukken is nagenoeg geheel behouden gebleven. Er zijn nogal eens bedenkingen geopperd over de wijze waarop hij bepaalde stukken in handen zou hebben gekregen. Bewijzen voor onrechtmatig handelen zijn echter nooit aangevoerd en bovendien is gebleken dat vele, mogelijk waardevolle, documenten die op welke wijze dan ook in België en Noord-Frankrijk terecht waren gekomen door

hem op zijn vele reizen naar die streken zijn opgespoord en aangekocht. Zelf heeft hij met zijn collectie weinig gedaan, maar velen hebben er dankbaar gebruik van gemaakt en door zijn toedoen is veel bewaard gebleven dat anders voorgoed verloren zou zijn gegaan.

Van de meeste publicaties van Cuypers over munten en penningen moeten we constateren dat ze in vergetelheid zijn geraakt. De collectie zelf is, zoals boven vermeld, niet te traceren. Dit is ook het geval met zijn grote verzameling oudheidkundige vondsten uit Noord-Brabant. Vrijwel het enige dat ons rest van zijn inspanningen op archeologisch gebied zijn korte geschriften, waarvan er echter enige ook nu nog van betekenis zijn.

AANTEKENINGEN

1. W.A. van Ham, 1985, *De Mattemburgh. Een landgoed en zijn bewoners*. Publikaties van het Archivariaat 'Nassau-Brabant', no. 65, 80. De rouwbrief van Prosper Cuypers vermeldt als geboortedatum 6 februari.
2. Een brief van A.G.B. Schaijjes uit Brussel, gedateerd 13 juli 1842, is geadresseerd aan 'Monsieur Cuypers de Velthoven'. In de rouwbrief van Prosper Cuypers wordt de tweede naam niet genoemd.
3. Gemeentearchief Breda (GAB), Afd. IV-3; Coll. Cuypers van Velthoven, no. 60.
4. Zijn twee andere broers waren: Cornelius (Louis), 1799-1884 en Charles, 1806-1852.
5. Omslag met als opschrift in de hand van Cuypers: 'Stukken rakende mijn benoeming en demissie als Officier der Schutterij en Voldoening aan de Militie. Idem wegens mijne betrekking als surnumerair en ontslag' GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V. no. 60.
6. De eerste brief is gedateerd 22 mei 1833, de tweede 3 juli 1833. Dat Cuypers op 8 augustus 1833 heeft gereageerd, blijkt uit zijn notitie op de laatste brief: 'Rép. 8 augustus 1833'. Deze stukken bevinden zich in de in noot 5 genoemde omslag.
7. F.A. Brekelmans, 'Prosper Cuypers en het landgoed Anneville', *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom'*, XXXVI(1983)108.
8. Cuypers heeft tussen 1839 en 1851 36 brieven geschreven aan C.R. Hermans. Hiervan bevinden zich er 26 in de Katholieke Universiteit Brabant (KUB), Brabant Collectie KHS A2. Van 14 ervan heeft Cuypers een afschrift of concept bewaard, aanwezig in het GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V, no. 60. Hier bevinden zich bovendien 10 afschriften of concepten van brieven waarvan de originelen niet in de collectie van de KUB aanwezig zijn.
Van de brieven van Hermans aan Cuypers, 35 in totaal, bevinden zich de tussen 1839 en 1847 geschreven exemplaren in het GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V onder no. 60, de drie brieven uit 1851 en 1852 onder no. 59 en de laatste, uit 1867, onder no. 67.
9. Cuypers aan Hermans, 29-12-1839, afschrift in GAB, Afd. IV-3; Coll. C. v. V., no. 60.
10. Gedeelte van manuscript, in de hand van Cuypers, getiteld: 'Oudheidkundige ontgraving te Alphen, Provincie Noord-Brabant', Rijksarchief in Noord-Brabant (RANB), Coll. C. van V., Afdeling Documentatie, no. 3628.
11. 'Mededeeling van een paar oudheid- en geschiedkundige uitstapjes, in September 1842 gedaan, en aan het bestuur van het Provinciaal Genootschap opgedragen, door deszelfs Bibliothecaris Dr. C.R. Hermans'. In: *Handelingen van het Provinciaal Genootschap (1843)*256-257.
12. Reçu, gedateerd 27 januari 1834, GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V, no. 59
13. Swalue aan Cuypers, GAB, Afd. IV-3; Coll. C.v. V., no. 129. Swalue's biografie van Justinus van Nassau verscheen in 1858.
14. Het oudste charter, dat nooit is teruggevonden, het stadsprivilege van 1252, wordt door Cuypers niet genoemd. Hij heeft het waarschijnlijk niet in bezit gehad.
15. Deze brief is niet aanwezig in de onder Noot 8 genoemde collectie in de KUB. Het concept of het afschrift ervan bevindt zich in de onder dezelfde noot genoemde collectie in het GAB.

16. Cuypers verwierf niet het gehele archief maar wel een aanzienlijk deel ervan. Waarschijnlijk betreft het de stukken waarvan hij in 1870 zegt dat ze 'eenige jaren geleden' verkocht waren aan een drogist in Breda.
Zie hiervoor J.M.F. IJsseling, *Inventaris van het Archief van het Begijnhof te Breda* (1966)16.
17. C.R. Hermans, *Geschiedkundig mengselwerk over de provincie Noord Brabant, 's-Hertogenbosch 1840 - 1841*. 2 dl. Het titelblad van Deel II vermeldt als jaartal 1841; de derde aflevering van Deel II (p.193 t/m p.272) verscheen echter pas in juni 1842, de vierde in november van dat jaar.
C.R. Hermans, *Bijdragen tot de geschiedenis, oudheden, letteren, statistiek en beeldende kunsten der provincie Noord-Brabant*, 2 dl. ('s-Hertogenbosch 1845).
18. Een soortgelijk geluid horen we ook bijna veertig jaar later als in 1875 Burgemeester en Wethouders van Breda Cuypers verzoeken de stukken uit het stadsarchief te retourneren die hij onder zijn berusting heeft.
Cuypers antwoordt daarop dat die stukken al meer dan veertig jaar zijn wettig eigendom zijn en dat hij ze heeft verkregen door koop, ruil of gift. Ze vormen de kern van een verzameling, die met oneindig veel kosten, moeite en tijd is vergaard. F.A. Brekelmans, 'Honderd Jaar Stadsarchief', *De Oranjeboom XV* (1962)44.
19. Dr. Jan Wap (1806-1880) was van 1828 tot 1840 leraar Nederlands aan de KMA te Breda.
20. C.R. Hermans, *Mengselwerk*, dl. II (1842)213-242. Voor het jaartal: zie noot 17.
21. RANB, Collectie Cuypers van Velthoven, Derde Afdeling. Documentatie no. 3653.
22. Dit blijkt uit het concept van de brief van Cuypers aan Hermans, gedateerd 10 maart 1843, GAB, zie noot 8.
23. C.R. Hermans, *Bijdragen*, dl. II, 293-328.
24. RANB, Collectie Cuypers van Velthoven, Derde Afdeling. Documentatie no. 3835.
25. Dit blijkt uit een brief van Hermans aan Schajies, gedateerd 19 januari 1854, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 139. A.G.B. Schajies (1808-1859), historicus en archeoloog, was sinds 1847 conservator van het Koninklijk Museum van de Artillerie, Oudheden en Etnologie te Brussel. In de Collectie Cuypers van Velthoven in het GAB bevinden zich onder no. 59 in totaal 57 brieven van Schajies aan Cuypers. De brieven van Schajies aan Hermans zijn aanwezig in de Brabant Collectie van de KUB, onder KHS A2.
26. Schajies aan Cuypers, 3 augustus 1844 en 12 augustus 1844, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 59.
27. Dit alles is uitvoerig beschreven in F.F.X. Cerutti en F.A. Brekelmans, 1975, *De Bakhuizen Correspondentie van Prosper Cuypers van Velthoven*, Groningen.
28. Ibidem, 3.
29. Brekelmans', *Prosper Cuypers en het landgoed Anneville*, 121.
30. *Catalogue de la Bibliothèque de feu M. Prosper Cuypers van Velthoven, de Ginneken près Breda*, Martinus Nijhoff, La Haye, 1884.
31. 'Oudheidkundige ontdekking aangaande den tempel der Dea Sandraudiga, te Zundert in Noord-Brabant, door P. Cuypers te Ginneken. Medegedeeld door L.J.F. Janssen', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* (Nijhoffs *Bijdragen*), dl. 4(1843)157-168.
32. De Grez en Cuypers, 'Germaansche Begraafplaats te Baarle-Nassau'. In: C.R. Hermans, *Mengselwerk*, dl. II (1842) 346-352. Voor het jaartal: zie noot 17
33. Zie hiervoor: J.H. Verhagen, *De grafheuvels en urnenvelden in Baarle-Nassau, Alphen en Riel* ('s-Hertogenbosch, 1997).
34. In Nijhoffs *Bijdragen* zijn behalve het in noot 31 genoemde stukje over het onderzoek in Zundert (lees: Rijsbergen) nog verschenen: 'Berigt omtrent oude grafheuvels, onder Alphen in Noord-Brabant, geopend en onderzocht door Prosper Cuypers' (Nijhoffs *Bijdragen* 1843)181-194) en 'Berigt omtrent eenige oude grafheuvelen, onder Baarle-Nassau in Noord-Brabant, onderzocht en beschreven door Prosper Cuypers' (Nijhoffs *Bijdragen* 1847)49-74.
35. GAB, Coll. C. van V. onder no. 59 vier brieven, onder no. 60 elf. De andere kant van de correspondentie is niet bewaard gebleven.
36. De kadastrale kaartjes, waarvan er tenminste twee verloren zijn gegaan, werden vervaardigd door P.C. Hendrickx, de afbeeldingen door T. Hooiberg in Leiden.
37. Op Plaat III in zijn *Berigt...Alphen* vinden we onder no. 39 enkele van die zogenaamde tekenen afgebeeld.

38. L.J.F. Janssen wijdt hier in 1852 aandacht aan in zijn 'Beschouwing van den vooruitgang in de beoefening der monumentale Vaderlandsche Oudheidkunde gedurende de laatste vijf en twintig jaren' (Nijhoffs *Bijdragen* VIII)13.
39. Dit blijkt uit de door Janssen geschreven inleiding van het gepubliceerde verslag; van het onderzoek. Zie noot 31.
40. Dit blijkt uit de brief van Janssen aan Cuypers van 31 juli 1843. Deze brief bevindt zich, samen met enkele andere brieven en een overdruk van de *Oudheidkundige Ontdekking*, gebonden in de roodmarokijnne band van Cuypers' eigen bibliotheek in de bibliotheek van het Gemeentearchief van Bergen op Zoom.
41. De brieven van Leemans aan Cuypers zijn slechts voor een deel bewaard gebleven. GAB, Coll. C. van V., no. 17. De brieven van Cuypers aan Leemans zijn niet meer aanwezig in het archief van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Alleen de correspondentie van Leemans met officiële instanties is bewaard.
42. Concept van brief van Cuypers aan Leemans, ongedateerd, maar met zekerheid geschreven in augustus 1844. GAB, Coll. C. van V., no. 17.
43. GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 14.
44. Manuscript, niet in de hand van Cuypers maar van een kopiist, in GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 17.
45. J.H. Bormans, 'Essai de solution philologique d'une question d'archéologie généralement réputée insoluble' in: *Bulletins des Commissions d'art et d'archéologie*. (1873) 261-384.
46. J.H. Verhagen, 1984, Prosper Cuypers en de kokerbijl van de Heesboom, gem. Baarle-Nassau, *Brabants Heem* (36) 177-183.
47. RANB, Coll. C. van V., no. 3628.
48. Cuypers meldde dit aan Leemans in een brief van augustus 1844 waarvan het concept bewaard is gebleven. GAB, Coll. C. van V., no. 17.
49. 'Note sur une fouille, faite durant le mois d'août 1844, à Casterlé, province d'Anvers'. In: *Bulletin et Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, 2(1844) 169-172.
50. Petrus Norbertus Panken, 1819-1904. Onderwijzer te Westerhoven. Hij verrichtte talrijke opgravingen in de Kempen.
51. In het Gemeentearchief van Bergen op Zoom bevindt zich onder no. F 533 een omslag met tekeningen in kleur van Romeinse vondsten uit Bavai uit de collectie van Cuypers. In het GAB bevinden zich vijf wissels, uitgeschreven door A.G.B. Schaijes voor 'Objets d'Antiquité', ten bedrage van in totaal 1480 Belgische francs, bijna 700 gulden, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 60. Uit de brieven van Schaijes blijkt dat er meer wissels moeten zijn geweest.
52. RANB, Coll. C. van V., Afd. Documentatie, no.3665. Drie vellen folio met notities met het veelbelovende opschrift in de hand van Cuypers: 'Opdelving Goirle 1845'. De aantekeningen hebben echter in het geheel geen betrekking op de opgraving! Verder zeven vellen met potloodtekeningen van vondsten, door Cuypers gemerkt 'Goirle 1846' of 'Opdelving Goirle 1846'
53. Cuypers aan de Minister van Binnenlandsche Zaken, 19 juli 1843. GAB, Afd. IV-3, Coll.C. v. V., no. 60.
54. Hermans kreeg in 1842 voor de verzameling van het Genootschap een urn die voor de dag was gekomen bij de opgraving op de Dekt in Baarle-Nassau in juni van dat jaar. Dit was echter een schenking van Cuypers samen met De Grez. Deze urn is nog aanwezig in de verzameling van het Noord-Brabants Museum in 's-Hertogenbosch.
55. Louis Stroobant, 1927, 'Six nécropoles à incinération limitrophes de la Campine Anversoise', *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles* 42, 94-118. Hierin staan twee foto's van urnen die zonder enige twijfel afkomstig zijn van Cuypers en die in 1927 deel uitmaakten van respectievelijk de 'Collection J. Stroobant' en de 'Collection Engels'.
56. GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V., no. 59.
57. Brief gedateerd 22 november 1848. GAB, Afd. IV-3; Coll. C. van V., no. 59. P.O. van der Chijs was buitengewoon hoogleraar en directeur van het Munt- en Penningkabinet te Leiden.
58. Cerutti en Brekelmans, *De Bakhuizen van den Brink correspondentie*, 16.
59. *Ibidem*,15.
60. GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no.14
61. *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant* (1850) 35-36.

62. Gegevens verkregen door dr. F. Brekelmans van J. Baron van Zuylen van Nijevelt te Kessel (B.) in 1974 en 1977. Aantekeningen in GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 96.
63. W.J.F. Juten, 'De Familie Cuypers III', *Taxandria* V, (1898)120. De bij de lidmaatschappen behorende 'Diploma's' in GAB, Afd. IV-3, Coll. C van V., no. 14.
64. Secretaris Ramakers aan Cuypers, 5 juli 1837, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 59.
65. Jhr. mr. M. de Haan Hetteema (1796-1873) was rechter in de arrondissementrechtbank te Leeuwarden. Hij genoot enige bekendheid als rechtshistoricus en (amateur-)taalkundige.
66. Leemans aan Cuypers, 6 augustus 1843, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 17
67. GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 139
68. De Grez aan Hermans, 8 april 1843, KUB, Brabant Collectie, KHS A2.
69. Bodel Nijenhuis aan Prosper Cuypers, 23 juni 1855, GAB, Afd. IV-3; Coll. C. v. V., no. 53
70. Drie brieven van Wenckebach aan Cuypers, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 71.
71. RANB, Coll. C. van V., Afd. Documentatie, no. 3664.
72. Bierens aan Cuypers, 18 mei 1843, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 17
73. GAB, Afd. IV-3, Coll. C. van V., no. 60.
74. Voor het paspoort van Cuypers sr., zie: W.A. van Ham, 1985, 51. De foto's die van Prosper Cuypers bekend zijn, dateren vermoedelijk uit de jaren 1865 tot 1880. De buste vervaardigd door Eug. Lacomblé, waar hij evenals op de foto's zonder baard is afgebeeld, dateert uit 1856.
75. Bakhuizen van den Brink aan Cuypers, 21 september 1853, Cerutti en Brekelmans, *De Bakhuizen van den Brink correspondentie*, 58.
76. Ibidem, 63.
77. Schaijes aan Cuypers, vijf brieven, gedateerd 6 maart, 13 maart, 20 mei, 10 juni en 23 juni 1846, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 59.
78. Brekelmans, 'Prosper Cuypers en het landgoed Anneville', 112-114.
79. Berman aan Cuypers, 8 september 1846, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no.117
80. Brief uit 1854, geen nadere datum, GAB, Afd. IV-3, Coll. C. v. V., no. 14.
81. J.R. Thorbecke aan Cuypers, GAB, Afd. IV-3, Coll. C.v. V., no. 68. Cuypers zal Thorbecke hebben leren kennen op Wolfslaar bij zijn zwager mr. L.D. Storm (1790-1859), vriend en medestander van Thorbecke en evenals laatstgenoemde lid van de Tweede-Kamer.
82. Werner Muensterberger, *Collecting, An Unruly Passion*, New York, 1994. Uitvoerig besproken door H. van Wijnen in een artikel met de titel *Verzamelen* in NRC Handelsblad van 22 juni 1996.
83. W.A. van Ham, *De Mattemburgh*, 49-50.
84. Ibidem, 54.